

Samfundsfag A – Stx

Vejledning / Råd og vink

Kontoret for gymnasiale uddannelser 2012

Alle bestemmelser, der er bindende for undervisningen og prøverne i de gymnasiale uddannelser, findes i uddannelseslovene og de tilhørende bekendtgørelser, herunder læreplanerne. Denne Vejledning/Råd og vink indeholder forklarende kommentarer til nogle af disse bestemmelser, men indfører ikke nye bindende krav. Desuden gives eksempler på god praksis samt anbefalinger og inspiration, og den udgør dermed et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse.

Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

Juli 2012 er denne vejledning ændret side 17, 19-20 og 32. Ændringerne er skrevet med rødt

---

Indhold

Indhold	1
1. Identitet og formål.....	2
1.1. Identitet	2
1.2. Formål.....	2
2. Faglige mål og fagligt indhold.....	3
2.1 Faglige mål	3
2.2 Kernestof.....	12
Sociologi	13
Politik	14
Økonomi	16
International politik.....	18
Metode	18
2.3. Supplerende stof.....	21
3. Tilrettelæggelse.....	21
3.1. Didaktiske principper	21
3.2 Arbejdsformer	22
Skriftlige opgaver.....	24
3.3. It	25
3.4. Samspil med andre fag	27
4. Evaluering.....	28
4.1. Løbende evaluering	28
4.2. Prøveformer og bedømmelseskriterier	29
Den skriftlige prøve.....	29
Bedømmelseskriterier ved den skriftlige prøve	30
Den mundtlige prøve	38
Synopsen.....	42
Bedømmelsen til den mundtlige prøve.....	43

1. Identitet og formål

1.1. Identitet

Samfundsfag omhandler danske og internationale samfundsforhold. Faget giver på et empirisk og teoretisk grundlag viden om de dynamiske og komplekse kræfter – nationalt, regionalt og globalt – der påvirker samfundsudviklingen. Ved at forbinde den aktuelle samfundsmæssige udvikling med sociologiske, økonomiske og politiske begreber kvalificeres standpunkter og handlemuligheder.

Fire forhold fra fagets identitet kan fremhæves. For det første: Fagets genstandsområde er danske og internationale samfundsforhold – ofte i et komplekst samspil. Det nationale genstandsområde omfatter også det lokale. For det andet: Faget er såvel empirisk som teoretisk funderet. Dette er samtidig et signal om, at teoretisk stof kun sjældent bør stå alene, men netop bør knyttes til empirisk materiale. Fremhævelsen af det empiriske medvirker til, at faget ikke kommer til at fremstå som et spekulativt fag. Modsat bør der altid etableres en forbindelse mellem det empiriske og relevante begreber og teorier. Netop ved at etablere sammenhænge mellem det empiriske og teoretiske kan undervisningen bidrage til indlæring af metodiske færdigheder og dermed honorere de faglige mål på det punkt. Især for samfundsfag på A-niveau bør arbejdet med samfundsvidenskabelig metode fremhæves. For det tredje: Samfundsfag er også et holdningsfag, men standpunkter bør altid kvalificeres på et fagligt grundlag. For det fjerde: Samfundsfag er et undersøgende og nysgerrigt fag. I faget læses om samfundsforhold, men centralt står også de aktivt opsøgende og udadvendte aktiviteter – samfundsforhold er ikke udelukkende noget der læses om, men også noget der undersøges..

Samfundsfag konstitueres af de samfundsvidenskabelige discipliner: Sociologi, økonomi, politologi og studiet af international politik. Hertil kommer samfundsvidenskabelig metode. Dette udelukker ikke at begrebsdannelser fra andre samfundsvidenskabelige discipliner (fx antropologi, jura) kan indgå. En disciplinopdelt undervisning skal ikke være konsekvensen af dette – tværtimod bør undervisningsforløb planlægges således, at det normale vil være, at begreber, teorier og metoder fra flere discipliner indgår.

1.2. Formål

Undervisningen skal give viden og forståelse af danske og internationale samfundsforhold og den dynamik, der har indflydelse på udviklingen i det moderne samfund. Samfundsfag A skal fremme elevernes lyst og evne til at forholde sig til og deltage i den demokratiske debat og gennem undervisningens indhold og arbejdsformer engagere dem i forhold af betydning for demokratiet og samfundsudviklingen. Endvidere skal undervisningen fremme elevernes selvstændighed og tillid til at kunne diskutere og tage stilling til samfundsmæssige problemstillinger på et fagligt kvalificeret niveau. Elevernes studiekompetence skal udvikles ved anvendelse af viden, begreber, teorier og metoder fra de samfundsvidenskabelige discipliner på konkrete samfundsfaglige problemstillinger.

Samfundsfag bidrager også til at opfylde de mål, som er anført i Lov om uddannelsen til studentereksamen (stx) og som yderligere er udfoldet i stx-bekendtgørelsen. Det gælder både det studieforberedende som at anvende forskellige arbejdsformer, selvstændighed, samarbejde og sans for at opsøge viden og det almindelige som personlig myndighed, forholde sig reflekterende og ansvarligt til omverdenen (medmennesker, natur og samfund), egen udvikling og kritisk sans. Endvidere skal uddannelsen give forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund, herunder forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og forandring samt forståelse af såvel det nære og det europæiske og globale perspektiv.

Samfundsfag på A-niveau er også studieforberegende, dvs. undervisningen tilrettelægges således, at der overordnet lægges vægt på at udvikle elevernes selvstændighed og abstraktionsevne.

2. Faglige mål og fagligt indhold

De faglige mål angiver det eleven skal kunne ved undervisningens afslutning, mens kernestoffet angiver de stofområder, som er uomgængelige for at kunne nå de faglige mål. Hverken mål eller elementer af kernestof må opfattes isoleret, men skal ses i sammenhæng med hinanden og med det supplerende stof. Det centrale er: Eleverne skal kunne anvende viden om samfundsfaglige metoder, begreber og sammenhænge til at redegøre for/undersøge/forklare/diskutere aktuelle og konkrete problemstillinger og udviklingstendenser. De aktuelle og konkrete problemstillinger – det empiriske stof – vil typisk være at finde i det supplerende stof.

De faglige mål bør også læses i sammenhæng. Det normale vil være, at der i et forløb parallelt arbejdes med flere faglige mål. I forbindelse med planlægningen af undervisningsforløb bør eleverne informeres om hvilke faglige mål, der er de centrale. Det betyder også, at der kun undtagelsesvist vil være en én-til-én relation mellem et fagligt mål og et bestemt kernestof. En konsekvens af dette er, at nogle faglige mål vil blive behandlet flere gange i løbet af det samlede forløb. I tilrettelæggelsen af det samlede forløb kan det overvejes, hvordan der sikres en faglig progression i arbejdet med opfyldelsen af de faglige mål, herunder præcisering af operative delmål. Det gælder i særdeleshed for forløb fra 0 til A-niveau, som strækker sig over mindst 5 semestre.

2.1 Faglige mål

De faglige mål kan opdeles i tre grupper: For det første mål hvor aktualitetsdimensionen i faget understreges. For det andet nogle fokuserede faglige mål og for det tredje nogle metodiske mål.

De to første mål:

anvende og kombinere viden fra fagets discipliner til at undersøge aktuelle samfundsmæssige problemstillinger og løsninger herpå og

forklare og perspektivere samfundsmæssige problemstillinger og udviklingstendenser ved anvendelse af begreber og teorier

understreger fagets aktualitetsdimension og det problemorienterede sigte. Målene er gennemgående, dvs. de indgår så at sige i alle forløb og lektioner.

Eleven skal motiveres til at følge med i den aktuelle samfundsmæssige debat, dvs. holde sig orienteret om væsentlige begivenheder lokalt, nationalt og internationalt. At der er tale om problemstillinger betyder, at eleven skal kunne knytte flere faglige begreber sammen og anvende begreber og teorier til at forklare disse. Fx kan en problemstilling være: Er det et problem for demokratiet i Danmark, at interessen for at deltage i partipolitik er faldende trods voksende politisk interesse?

Der lægges vægt på at skelne mellem problemstillinger på individplan og på det samfundsmæssige plan, herunder hvornår problemer på individplan bliver til samfundsmæssige problemer. Det kan

ikke forventes, at eleverne selvstændigt kan opstille færdige løsninger på de anførte problemstillinger, men som minimum skal de kunne referere til løsninger og diskutere disse.

Det faglige understreges ved, at eleven skal kunne anvende teorier til at forklare samfundsmæssige sammenhænge. Ved en teori forstås en generel årsagssammenhæng mellem flere variable indenfor et område. Teorikravet må opfattes generelt – at eleverne kan sætte en given problemstilling ind i en teoretisk ramme og anvende teorier til at forklare sammenhænge. Det indebærer samtidig, at der indenfor de fire discipliner skal læses teorier.

Hvad angår anvendelse af teorier til skriftlig prøve forventes, at eleverne kan anvende sociologiske teorier, politologiske teorier, økonomiske teorier og teorier om international politik. Se nærmere herom i vejledningen under kernestof og faglige mål.

De to mål kan ses i sammenhæng med målet om at *kunne argumentere sammenhængende og nuanceret for egne synspunkter, placere disse i en teoretisk sammenhæng og indgå i dialog*. Det vil være naturligt i arbejdet med aktuelle begivenheder og udviklingstendenser at lade eleverne diskutere og argumentere for egne synspunkter.

De næste mål har et snævrere fagligt sigte.

Undersøge og dokumentere et politikområde, herunder betydningen af EU og globale forhold.

Dvs. at eleven har viden om og har undersøgt et politikområde (fx klima-, miljø-, social-, sundheds-, uddannelses-, rets-, trafik-, energi-, fødevarer-, arbejdsmarkeds-, kultur-, integrations- eller forsvarspolitik) således, at de centrale aktører og deres interesser er kendt og væsentlige begivenheder (fx politiske beslutninger, forlig) og udviklingstendenser er behandlet. Desuden inddrages, hvordan politikområdet er påvirket af EU og globale forhold. Et eksempel herpå kan være klimapolitik.

Målet har tilknytning til kernestoffet under disciplinen politik, men alt afhængig af det valgte politikområde vil det være naturligt også at inddrage andre discipliner (sociologi og økonomi). Fx vil det være oplagt at inddrage økonomiske styringsprincipper som adfærdsregulerende instrumenter. Det vigtigste er, at begreber og sammenhænge fra kernestoffet anvendes på et konkret politikområde. I begyndelsen af det samlede forløb kan holdet vælge at læse et fælles politikområde, mens en placering senere kan være et projektbaseret forløb, som tager afsæt i en fælles gennemgang af relevant kernestof, og efterfølgende kan eleverne enkeltvis eller i grupper arbejde med deres særlige politikområde og formidle dette til holdet.

Folketingets hjemmeside er et godt udgangspunkt for at søge relevant materiale til at dokumentere et politikområde, men også materiale fra forskellige aktører (politiske partier, interesseorganisationer, græsrodsbevægelser) og ekspertudredninger kan indgå.

Undersøge processer omkring magt og politisk meningsdannelse

Processer omkring magt og politisk meningsdannelse kan undersøges på flere måder. En af måderne kan være diskursanalyse, hvor eleverne undersøger, hvordan magt opnås gennem italesættelse af et fænomen på en bestemt måde, herunder hvordan diskursen påvirker den politiske meningsdannelse og hvordan et problem skal forstås og løses. Det undersøges fx om indvandrere italesættes som et problem (kriminalitet) eller som en løsning (arbejdskraft), og hvilken politik diskursen fremmer.

Kampen om betydningen af centrale begreber som fx danskhed indgår i diskursanalysen. Taler, tv-klip og artikler kan undersøges for, hvordan fænomener italesættes, og hvilke formål italesættelsen har.

En anden måde kan være, at eleverne undersøger forskellige aktørers kamp om at sætte den politiske dagsorden, herunder hvordan interesseorganisationer, partier, stater, medierne selv og andre aktører kæmper om at påvirke mediernes dagsorden, vælgernes dagsorden og den politiske dagsorden. Det kan fx før og under en valgkamp undersøges, hvilke fordelingspolitiske eller værdipolitiske emner der dominerer debatten, og hvilken betydning det har for partierne og valgets udfald. Det kan undersøges, hvordan dagsordenen er sat i nyhedsmedierne, af hvem og med hvilket formål.

Målet kan med fordel opnås med inddragelse af stof om magt, massemedier og politisk meningsdannelse som fx effektteorier, en kommunikationsmodel, spin, medialisering, framing, medierne som den fjerde statsmagt, diskursiv magtopfattelse og sociologiske teorier.

Der kan med fordel samarbejdes med dansk og sprogfag om dette mål, således at elevernes opnår en forståelse af forholdet mellem form og indhold.

Det næste mål

sammenligne og forklare sammenhænge mellem samfundsforandringer og ændringer i sociale og kulturelle mønstre

har et sociologisk sigte og vil typisk omfatte anvendelse af begreber og teorier fra det sociologiske stofområde i et dynamisk perspektiv (hvilke ændringer i sociale og kulturelle mønstre?). Det dynamiske perspektiv knyttes til samfundsforandringer, dvs. at karakteristika ved forskellige samfundstyper (traditionelle, moderne/industrisamfund, senmoderne/postmoderne/informationssamfund) anvendes til at forklare ændringer i mønstrene.

I arbejdet med målet vil det være naturligt at inddrage empirisk materiale til at kortlægge sociale og kulturelle mønstre. Bl.a. kan det være naturligt at inddrage forskningsbaseret materiale fra fx Socialforskningsinstituttet og Danmarks Statistik/Statistikbanken, mens det dynamiske perspektiv kan understreges ved at samarbejde med faget historie. På det teoretiske plan arbejdes der med sociologiske teorier (fx Giddens, Beck, Bourdieu og Habermas) om overordnede ændringer på det samfundsmæssige plan. Det er vigtigt, at teorierne anvendes på konkrete ændringer i sociale og kulturelle mønstre. Også politisk sociologi (vælgeradfærd) kan inddrages i arbejdet med målet.

Målet

undersøge konkrete økonomiske prioriteringsproblemer nationalt, regionalt og globalt og diskutere løsninger

lægger op til at anvende det økonomiske kernestof på konkrete problemer. Arbejdet med målet kan knyttes til de klassiske makroøkonomiske problemstillinger vedrørende målkonflikter eller til et eller flere politik-områder med konkrete prioriteringsproblemstillinger. På det nationale plan kan der tages afsæt i politiske initiativer (fx Finanslov eller politiske forlig), mens man på det regionale plan typisk vil se på EU, herunder de politisk-økonomiske prioriteringer, der sker her. På det globale plan vil det være oplagt at se på fx bæredygtig udvikling i forhold til økonomisk vækst og at ind-

drage internationale organisationer som FN, WTO og G20. Det er vigtigt at eleverne får en klar opfattelse af, at knaphed på goder skaber behov for en prioritering og fordeling – enten ved markedskræfterne eller en politisk prioritering.

Målet

undersøge og sammenligne samfund på forskellige økonomiske udviklingstrin, herunder samspillet mellem nationale og globale forhold

lægger op til at undersøge og sammenligne samfund på forskellige økonomiske udviklingstrin. Typisk vil udviklings- og vækstproblematikken blive behandlet her, men der ses også på hvilke indikatorer, der er relevante til dækkende at beskrive et samfund. Teori om komparative fordele ved handel, markedsstyring/statsstyring (hvilke forhold skaber/hæmmer udvikling?) og udviklingsteori vil være naturligt at inddrage her, ligesom betydningen af samspillet med globale forhold skal indgå. Arbejdet med forskellige eksempler på kategoriseringer af lande kan bidrage til at opfylde målet. Viden om kerneområdet Globalisering og samfundsudvikling vil bidrage til opfyldelsen af målet.

Det vil være naturligt også at inddrage politiske og sociologiske forhold til undersøgelse og sammenligning af konkrete samfund. Diakrone sammenligninger kan foretages i et samspil med faget historie.

Forklare og diskutere konsekvenser af politisk styring og markedsstyring

Eleverne skal kunne forklare prisdannelse på et frit marked, og hvordan man med politisk styring kan påvirke markedet med afgifter, tilskud, påbud og andre reguleringer. Eleverne skal kunne diskutere konsekvenserne af markedsstyring, herunder om der er en optimal allokering af ressourcerne, eller om der sker markedssvigt (fx eksterne omkostninger) i forhold til miljøet, således at der opstår behov for politisk styring.

Eleverne skal kunne diskutere fordele og ulemper ved politisk styring og markedsstyring indenfor et givet område (eksempelvis klima, bæredygtig udvikling, trafik, arbejdsmarked, sundhed, uddannelse, forskning eller kultur). Det vil være oplagt at arbejde med målet i sammenhæng med et prioriteringsproblem eller undersøgelse af et politikområde. Det må kunne forventes, at eleverne kan anvende enkle mikroøkonomiske analyser som fx eksternalitet i forhold til miljø, eller diskussion af om øget markedsstyring i sundhedssektoren allokerer ressourcerne mere effektivt. I diskussionen af politisk styring og markedsstyring inddrages forskellige kombinationer af stat og marked mht. hvem der regulerer, finansierer og leverer en velfærdsydelse.

Den internationale dimension er i centrum i arbejdet med målet

forklare begivenheder og udviklingstendenser i det internationale system og diskutere Danmarks handlemuligheder i forbindelse hermed

således, at eleverne kan anvende teorier om international politik og modeller af det internationale system til at forklare begivenheder og udviklingstendenser. Aktuelle begivenheder skal være integreret i arbejdet med målet, ligesom samarbejde med faget historie kan sætte aktuelle begivenheder ind i en historisk ramme, og et sådan samarbejde kan tydeliggøre lange linjer i udviklingen i det internationale system.

De konkrete begivenheder sammenkædes med dansk udenrigspolitik (sikkerhedspolitik, EU-politik, bistandspolitik), herunder en diskussion af forskellige handlemuligheder (fx tilpasningspolitik, aktivisme) i forhold til konkrete begivenheder og udviklingstendenser.

Målet ses i snæver sammenhæng med kerneområdet international politik, herunder Danmarks suverænitets og handlemuligheder og aktører, magt, sikkerhed, konflikter og integration i Europa og internationalt.

De næste mål er metodiske. Målet

demonstrere viden om fagets identitet og metoder

hænger sammen med, at eleverne i samfundsfag og i almen studieforberedelse (AT) i en undersøgelse af en konkret sag skal kunne anvende faget og dets metoder samt kunne vurdere fagets og de anvendte metoders muligheder og begrænsninger. Fagets identitet og metoder indeholder et samspil mellem teori og empiri, og at sociologiske, økonomiske og politologiske begreber og teorier anvendes til at undersøge konkrete, aktuelle samfundsforhold. Eleverne skal kunne anvende og vurdere kvantitativ, kvalitativ og komparativ metode. Se nærmere i de følgende metodiske mål og i kernestof under metode.

I forbindelse med AT-forløb anbefales, at elementær videnskabsteori gradvist inddrages ”nedefra”: Eleven har en sag, som eleven undersøger, og hertil anvendes metoder fra mindst to fag. I relation til denne konkrete undersøgelse reflekterer eleven over de anvendte metoders muligheder og begrænsninger. De anvendte metoder kan enten være elevens egne metoder eller metoder i de kilder, som eleven anvender. Refleksionen over metoderne kan fx bestå i, om der er anvendt kvantitativ, komparativ eller kvalitativ metode, om der er forsøgt at forklare det generelle (nomotetisk) eller det specifikke (idiografisk), om der er forsøgt at finde kausale eller intentionelle forklaringer, og om der er anvendt en hypotetisk-deduktiv metode eller en hermeneutisk metode. Eleven reflekterer over metodernes muligheder og begrænsninger, og hvilke muligheder samspillet mellem fag og deres metoder giver i undersøgelsen af den konkrete sag.

Eleverne lærer om samfundsvidenskab sammenlignet med naturvidenskab og humaniora med hensyn til genstandsfelt og metode (se figur 1).

Figur 1	NATURVIDENSKAB	HUMANVIDENSKAB¹	SAMFUNDSVIDENSKAB
Genstands- område	Naturen Virkeligheden ”derude”	Mennesket Bevidstheden (”ånden”) Kulturen. Kunsten Historien	Det foranderlige samfund: Sociologisk, økonomisk og politologisk.
Fokus	Det evige, uforanderlige Det universelle, almene Det objektive Det abstrakte (fx natur- lovene)	Det historiske, tidsbund- ne, foranderlige Det individuelle, særeg- ne, enestående Det subjektive Det konkrete	De generelle mønstre og sammenhænge i den sam- fundsmæssige udvikling. Teorier om sammenhænge.
Metode	Hypotetisk-deduktiv Iagttagelse Opmåling Klassifikation Beskrivelse	Fortolkning (hermeneutik) Fænomenologisk	<i>Kvantitativ metode:</i> Hypotetisk-deduktiv. Statistik om samfund. Spørgeskemaundersøgelser. <i>Kvalitativ metode:</i> Fortolkning af aktørers ud- sagn og adfærd. Interviews <i>Komparativ metode:</i> Sammenligning af samfunds- forhold ud fra begreber.
Mål	Forklaring	Forståelse	Forklaring og forståelse
Sandheds- kriterium	Sandhed som korre- spondens	Sandhed som mening, betydning, sammenhæng	Samspil mellem teori og em- piri.

Samfundsvidenskab adskiller sig fra naturvidenskab og humaniora ved en unik kombination af metode og genstandsfelt. Den kvantitative og hypotetisk-deduktive metode bruges også i naturvidenskab, men der er afgørende forskel på at undersøge sammenhænge i naturen og i et samfund. I naturvidenskab søger man fx fysiske lovmæssigheder, mens man i samfundsvidenskab søger mønstre/tendenser/sandsynligheder for menneskers adfærd. Den hermeneutiske metode anvendes både i humaniora og i samfundsvidenskab, men der er fx forskel på at forstå intentioner hos personer i skønlitteraturen og hos virkelige personer (fx politiske aktører, vælgere eller bestemte befolkningsgrupper). Samfundsforskeren kan fx stille uddybende spørgsmål til en person, hvis forskeren ikke forstår personens handlinger og dermed opnå en ny forståelse af personens hensigter.

Samfundsfag kan (fx med anvendelse af teorier) godt indgå i samspil med andre fag i en undersøgelse af en historisk periode, men der skal så vidt muligt perspektiveres til aktuelle samfundsforhold, som normalt er samfundsfags genstandsområde.

Målet

¹ Bent Fischer-Nielsen: At undervise i samfundsfag. i J.M. Knudsen og P. Henriksen (red.): Samfundsfagsdidaktik 2. udg. Columbus 2009. Kolonner om naturvidenskab og humanvidenskab ud fra Bjarne Troelsen: ”Videnskab og virkelighed”. L&R Uddannelse 2008.

formulere præcise faglige problemstillinger, herunder operationaliserbare hypoteser, og indsamle, vurdere og bearbejde dansk og fremmedsproget materiale, herunder statistisk materiale, til at undersøge og diskutere problemstillinger og konkludere

indeholder faserne i et projektarbejde og i udarbejdelse af en synopsis:

a) Problemformulering med problemstillinger: Problemformuleringen skal være af samfundsmæssig karakter, dvs. omfatte en gruppe mennesker og berøre sociale strukturer og værdier, der er vigtige for samfundet. Endvidere skal problemformuleringen kunne belyses ud fra forskellige faglige synsvinkler og holdninger. En god problemformulering vil oftest tage afsæt i en anomali (noget der afviger fra reglen eller det sædvanlige) eller et paradoks. Fx: Hvorfor satses der ikke mere på vindenergi i Danmark, når vi dominerer branchen for vindenergi, og ved at de fossile energiformer ikke er vedvarende?

I starten af det samlede forløb bør man arbejde med at formulere enkle spørgsmål til det tema, der arbejdes med. Efterhånden som eleverne bliver bedre til at formulere spørgsmål kan kravene til præcision i deres spørgsmål skærpes.

Problemstillingerne skal være konkrete. Teoretiske problemstillinger ender ofte i spekulative resultater. Konkretisering og præcision tydeliggøres ved kravet om operationaliserbare hypoteser, dvs. overvejelser om hvordan teoretiske begreber gøres målelige, herunder hvordan validitet og reliabilitet sikres. Eksplicit formulering af operationaliserbare hypoteser vil også være et hjælpemiddel i de næste faser af projektarbejdet eller i udarbejdelse af synopsis.

b) Undersøgelse: Kunne indsamle, vurdere og bearbejde materiale. Materialet vil typisk komme fra bøger, aviser, internet, databaser m.v. og lægger dermed op til en kildekritisk tilgang.

Ved empiriske undersøgelser skal eleverne selv *anvende kvantitative, kvalitative og komparative metoder*, dvs. selv lave dataindsamlingen.

c) Bearbejde: En bearbejdning kan bestå i at sammenstille talmæssige oplysninger i en tabel eller et diagram. Relevante beregninger vil normalt også indgå. Også tekster kan bearbejdes, fx ved i et skema at sammenstille forskellige politiske partiers holdninger til det samme politikområde.

d) Formidle: Eleverne skal kunne formidle resultaterne af deres arbejde i et præcist sprog med anvendelse af faglige begreber og fagets taksonomiske niveauer. Formidlingen af et projekt kan antage flere forskellige former, fx præsentationsprogram, hjemmeside, indlæg på en elektronisk konference, skriftlig rapport, synopsis, paneldiskussion eller pressemøde. En synopsis danner grundlag for en mundtlig fremlæggelse af undersøgelsen. Det er vigtigt, at den enkelte elev prøver forskellige formidlingsformer, herunder samspillet mellem det skriftlige og det mundtlige.

Fra et læringsperspektiv er det velkendt, at formidling af et stofområde til andre elever bidrager til forståelsen.

e) Konkludere: Eleverne skal kunne formulere en præcis konklusion på undersøgelsen af en given problemstilling. I starten af det samlede forløb vil konklusionen mere have karakter af en opsamling, mens det mod slutningen må forventes, at eleverne selvstændigt kan formulere en konklusion på baggrund af opstillede argumenter.

Eleverne lærer at anvende fremmedsproget materiale. Arten og omfanget vil afhænge af det konkrete forløb. I starten af det samlede forløb kan lettere og konkrete fremmedsprogede tekster anvendes

som fælles lektie, ligesom der bør ske en koordinering med undervisningen i det konkrete sprog af hensyn til at ramme sværhedsgrad m.v.

Det næste mål:

anvende viden om samfundsvidenskabelig metode til kritisk at vurdere undersøgelser og til at gennemføre mindre empiriske undersøgelser

ligger i forlængelse af de to foregående. Viden om samfundsvidenskabelig metode indeholder et krav om at kende faserne i en samfundsvidenskabelig undersøgelse, således de kritisk kan vurdere andre undersøgelser.

Der skal i det samlede forløb gennemføres mindst en empirisk undersøgelse, men undervejs i forløbet kan der sagtens gennemføres flere mindre undersøgelser, således at eleverne flere gange kommer til at anvende samfundsvidenskabelig metode og dermed opnår en fortrolighed med den.

Ved gennemførelse af empiriske undersøgelser lærer eleverne at udarbejde problemformuleringer og problemstillinger, operationalisere hypoteser, overveje brug af spørgeskema og/eller interviews og de lærer om repræsentativitet, statistisk usikkerhed, mål for signifikant forskel og andre metodiske overvejelser.

Den kritiske vurdering består i at kunne stille spørgsmål til egne og andres undersøgelser fx om spørgsmålenes formulering, repræsentativitet, årsag-virkning, statistisk usikkerhed og mål for signifikant forskel.

At skelne mellem forskellige typer argumenter, udsagn, forklaringer og teorier vil sige, at eleven kan skelne mellem beskrivende/kausale er-udsagn og normative bør-udsagn, og har forståelse for, at der er en logisk kløft mellem de to typer udsagn. Endvidere skal eleven skelne mellem forskellige typer argumenter for udsagn (faktuelle, generaliseringer, partsindlæg og ekspertudsagn etc.). Heri ligger også et implicit krav om at kunne afdække afsenderens interesse.

Målet er også et metodisk mål: At gyldigheden af beskrivende/kausale udsagn kan afprøves empirisk, mens gyldigheden af normative udsagn alene afhænger af det gode argument.

I arbejdet med politiske ideologier vil det være oplagt at arbejde med målet. Politiske taler (fx Åbningstalen, Nytårstalen) og holdningstilkendegivende avisartikler (ledere) kan være et fint empirisk materiale til at identificere forskellige typer argumenter (retoriske virkemidler).

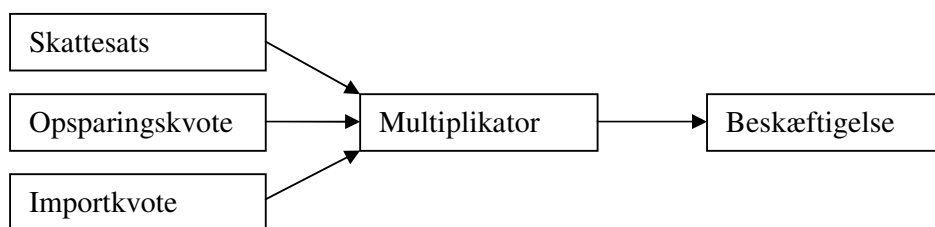
Forskellige typer forklaringer/teorier henviser især til skellet mellem forklaringer på individ-, gruppe- og samfundsniveau, herunder intentionelle forklaringer (hensigt) og kausale forklaringer (årsag-virkning). At arbejde med forskellige forklaringstyper hænger sammen med målet om at kunne sammenligne og forklare sociale og kulturelle mønstre og kan være et udgangspunkt for en diskussion af mere grundlæggende samfundsvidenskabelige positioner (aktør, struktur, subjekt-objekt m.v.). Eleverne bør have en klar fornemmelse af hvad en samfundsvidenskabelig teori er, herunder, at en teori kan være afsæt for egentlige undersøgelser og prognoser. Eleverne lærer at kende til forskelle mellem induktiv og deduktiv teoriudvikling.

At kunne formidle og tydeliggøre faglige sammenhænge og udviklingstendenser ved hjælp af foreliggende og egne beregninger, tabeller, diagrammer og modeller vil sige, at eleverne skal kunne foretage beregninger, udarbejde tabeller, diagrammer og modeller og kunne anvende sådanne til at tydeliggøre faglige sammenhænge og udviklingstendenser.

Formidlingskravet knytter sig især til i et præcist sprog at kunne formidle de sammenhænge, der måtte være i en tabel, diagram eller model, herunder ved en gennemgang at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt, fremhæve bestemte mønstre og undtagelser og foretage hensigtsmæssige periodiseringer. Tabeller kan være af mere kompleks karakter. Det samme gælder for modeller, hvor der typisk i starten af det samlede forløb vil blive arbejdet med kvalitative modeller, mens der senere kan arbejdes med kvantitative modeller.

Kvantitative modeller kan være andet end 'store' nationaløkonomiske modeller. Fx kan lineær regression anvendes til udarbejdelse af en kvantitativ model for sammenhængen mellem pris og forbrug af vand eller benzin. Et samarbejde med matematik vil kunne inspirere til et uddybende arbejde med kvantitative modeller. Eleverne skal have en klar opfattelse af, hvad en model er, og hvordan de kan anvendes til både forenkling og præcisering af faglige sammenhænge. Det vil være nyttigt at arbejde med skriftlig formidling i forbindelse med diagrammer, tabeller og modeller for at fremme et præcist sprog.

Eleverne skal kunne opstille og fagligt begrunde en enkel kvalitativ model med kasser/tekstbokse og pile som fx:

Beregningskravet vil typisk knyttes til tabeller eller andre talmæssige sammenhænge, hvor beregninger kan bidrage til at tydeliggøre en udviklingstendens eller en sammenhæng. Beregninger omfatter indekstal, procentvis vækst og procentvise andele. Resultaterne skal kunne præsenteres i en tabel og i et diagram, der tydeliggør udviklingstendenser eller sammenhænge. Desuden kan andre typer beregninger inddrages som fx eksponentiel vækst, frem- og tilbageskrivninger eller beregning af priselasticitet.

At kunne sammenstille to eller flere tabeller til en tabel kan tydeliggøre ligheder/forskelle mellem fx lande.

De to sidste mål:

formulere – skriftligt og mundtligt – empiriske og teoretiske sammenhænge på en struktureret og nuanceret måde og ved anvendelse af fagets taksonomi og terminologi og

argumentere sammenhængende og nuanceret for egne synspunkter, placere disse i en teoretisk sammenhæng og indgå i en faglig dialog

stiller krav om, at eleven kan formulere sig mundtligt og skriftligt om faglige sammenhænge, herunder anvende fagets terminologi, dvs. begreber fra kernestoffet. Eleven skal være bevidst om hvornår vedkommende er på hhv. redegørelses-, undersøgelses- eller diskussionsniveau og hvornår der er tale om udarbejdelse af en problemstilling.

At kunne argumentere sammenhængende indebærer, at eleven kan opstille flere argumenter – enten sideordnet eller i sekvens – for at bestemt synspunkt, ligesom argumenterne skal være fagligt underbyggede, dvs. indeholde begreber, viden eller teorier fra kernestoffet. Nuanceret betyder at argumentationen indeholder flere synsvinkler og aspekter, herunder bevidst brug af kohæsiionsmarkører, moderatorer og modifikationer.

For samfundsfag på A-niveau med en afsluttende skriftlig prøve må det gælde, at der i særlig grad i arbejdet med det skriftlige målrettede arbejdes med sammenhængende og nuanceret argumentation, herunder bevidst brug af sproglige værktøjer. Der samarbejdes med andre skriftlige fag om dette. Se nærmere i pkt. 3.2. Arbejdsformer om skriftligt arbejde.

2.2 Kernestof

Kernestoffet er de stofområder, som er uomgængelige for at nå de faglige mål. De enkelte obligatoriske områder i listen over kernestof skal ikke opfattes isoleret. Hvert enkelt område vil typisk blive behandlet tematisk sammen med andre obligatoriske områder. Omtalen af de enkelte områder må ikke opfattes som en udtømmende liste, men en anvisning på de muligheder, der ligger i området. Af overskuelighedsgrunde er kernestoffet i læreplanen opdelt i de fire discipliner: Sociologi, politik, økonomi og international politik. Hertil kommer metode for at understrege metodestoffets betydning. Det er ikke et signal om, at undervisningen skal struktureres efter de fire discipliner – tværtimod skal undervisningen tilrettelægges tematisk, dvs. på tværs af disciplinerne, ligesom man i konkrete forløb på samme tid vil behandle flere discipliner.

Kernestoffet er:

Sociologi

- *identitetsdannelse og socialisation*
- *massemedier og politisk meningsdannelse*
- *social differentiering, kulturelle mønstre, social mobilitet og samfundsforandring*

Politik

- *politiske grundholdninger, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme, politiske skillelinjer og vælgeradfærd*
- *magt- og demokratiopfattelser nationalt, regionalt og globalt, herunder betydningen af retssystemet*
- *forskellige typer politiske systemer, herunder EU*

Økonomi

- *velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilt samfund*
- *økonomiske styringsprincipper, herunder bæredygtig udvikling.*
- *makroøkonomiske sammenhænge, multiplikatorvirkning, målkonflikter og styring nationalt, regionalt og globalt*

International politik

- *Danmarks suverænitæt og handlemuligheder*
- *aktører, magt, sikkerhed, konflikter og integration i Europa og internationalt*
- *globalisering og samfundsudvikling*

Metode

- *komparativ, kvalitativ og kvantitativ metode*
- *statistiske mål, herunder lineær regression og mål for signifikant forskel.*

I det følgende vil de enkelte områder kortfattet blive kommenteret.

Sociologi

Identitetsdannelse og socialisation: Undervisningen omfatter identitetsdannelse og socialisation. Målet er, at eleverne skal have forståelse af samspillet mellem individ og samfund set fra det enkelte individ (identitetsdannelsen) og samfundet (socialisationen), herunder betydningen af socialisationen som integrationsskabende proces.

Identitetsdannelse omfatter socialisationsprocessen med fokus på det enkelte individ. Dvs. en undersøgelse af de elementer, der bidrager til dannelsen af individets selvopfattelse. I arbejdet med stofområdet vil indgå hvilke faktorer, der indgår i identitetsdannelsen: Familien, institutioner, medier, venner, uddannelse, arbejde, køn m.v., men også hvordan forskellige processer (fx forbrug og anerkendelse) kan påvirke identitetsdannelsen. Sociologiske begreber vil bl.a. være: Normer, roller, rollekonflikter, social kontrol og dobbeltsocialisering. Det kan fremme forståelsen af identitetsdannelsen at modstille forskellige livshistorier – den mere konforme og den afvigende. Elevernes egne livshistorier (fx interviewe hinanden på klassen) kan også indgå i forløbet.

Identitetsdannelsen bør også ses i et historisk og teoretisk perspektiv, herunder konsekvenserne af individualisering, aftraditionalisering, refleksivitet, opsplitning af tid og rum, ontologisk usikkerhed m.v. Socialisation omfatter den samfundsmæssige overførsel mellem generationer af grundlæggende værdier m.v.

Identitetsdannelse og socialisation bidrager til en forståelse af grundlæggende perspektiver i sociologien, fx struktur-aktør, subjekt-objekt eller voluntarisme-determinisme. Socialisationsprocessen skaber integration og sammenhængskraft i samfundet og resulterer i mønstre og grupperinger, men individet kan også påvirke sin egen situation og andres opfattelse.

Området kan eksempelvis knyttes sammen med social mobilitet og samfundsforandring, således at identitetsdannelsen og socialisationsprocessen ses i et dynamisk og historisk perspektiv.

Massemedier og politisk meningsdannelse: Området omfatter samspillet mellem massemedierne og den politiske meningsdannelse, herunder mediernes betydning i den politiske beslutningsproces (dagsordensættende funktion). Eleverne bør kende forbruget af massemedier (fx tidsanvendelse, forskellige typer) og virkningen af massemedier (effektteorier), men også hvordan det politiske system anvender massemedier til at fremme bestemte budskaber (spin) i en bestemt ramme (framing).

Det vil være oplagt at følge en bestemt politisk begivenhed i medierne. Hvordan dækkes begivenheden af de forskellige medier, og hvordan er effekten? Hvilken rolle spiller medierne for demokratiet? Diskursanalyse og effektteorier kan anvendes i en undersøgelse af disse spørgsmål. Mere konkret kan eleverne selv prøve at arbejde med politisk kommunikation i form af taler, pressemeddelelser i forbindelse med konkrete begivenheder, rollespil m.v.

Det kan med fordel samarbejdes med dansk og andre sprogfag om at undersøge samspillet mellem medier og politisk meningsdannelse i Danmark eller i andre lande.

Social differentiering, kulturelle mønstre, social mobilitet og samfundsforandring: Undervisningen skal give en forståelse af, at differentieringen af befolkningen følger både sociale og kulturelle skillelinier, og at der er sammenhæng mellem socialisationsbetingelserne, den sociale differentiering og

de kulturelle mønstre. Habitus, segmentering, stratifikation og marginalisering kan være beskrivelsesmåder.

I arbejdet med området vil det være naturligt at inddrage forskellige typer forklaringer på social differentiering (Bourdieu's teori, funktionalisme, marxisme) og forskellige klassifikationer (livsstil, livsformer, klasse, socialgruppe), herunder de adfærdsmæssige konsekvenser fx social arv eller social mobilitet. Også Socialforskningsinstituttets og Danmarks Statistiks socio-økonomiske inddelinger kan være relevante at bruge, fordi disse samtidig tilbyder en stribe empiriske undersøgelser, som kan bidrage til at konkretisere stofområdet. Eleverne skal kende forskellige mål for ulighed (fx Gini-koefficient og Lorenz-kurve) og mål for fattigdom (fx 50 % af medianindkomst). I studieretningsforløb vil det være oplagt at foretage sammenligninger mellem lande på relevante differentieringskriterier, ligesom området giver gode muligheder for at arbejde med tabeller, diagrammer og andre kvantitative beskrivelser.

De kulturelle mønstre beskriver værdier, normer og symboler i forskellige grupperinger. Begreber som subkultur, etnicitet/nationalitet og mono-/multikulturelt samfund vil være relevante, ligesom kultur og integration (pluralistisk integration, assimilation og segregation) bør indgå. Det kan desuden være relevant at sammenstille forskellige kulturer (kulturmøde og kulturkonflikt).

I et makroperspektiv skal den sociale differentiering, de kulturelle mønstre og den social mobilitet anskues dynamisk ved at koble til fundamentale samfundsforandringer (fx senmodernitet, globalisering, individualisering og erhvervsstruktur). Koblingen til samfundsforandringer giver gode muligheder for en mere teoretisk tilgang til sociologien.

Eleverne skal kunne anvende sociologiske teorier om det senmoderne samfund fx Giddens og Beck, Bourdieu eller Habermas.

Undervisningen i social differentiering og kulturelle mønstre bør være empirisk funderet. Det kan være i form af egentlige feltstudier eller ved anvendelse af undersøgelser.

Politik

Kernestoffet i *Politik* omfatter:

politiske grundholdninger, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme, politiske skillelinjer og vælgeradfærd

Området omfatter de klassiske politiske ideologier, herunder hvordan de kommer til udtryk hos de danske politiske partier og i et eller flere konkrete politik-områder. Højre-venstre skalaen vil være et godt udgangspunkt for at give eleverne en klar opfattelse af de danske partiers placering. Til at konkretisere ideologierne vil det være oplagt at dække området i sammenhæng med eksempelvis området omhandlende velfærdsprincipper.

Eleverne skal kende hovedtrækkene i de tre klassiske politiske ideologier, herunder menneskesyn, holdninger til lighed, frihed, marked, stat (offentlig sektor) og opfattelser af fællesskabers betydning, men det vil desuden være naturligt at se på blandingsformer (socialliberalisme, kommunitarisme m.v.). Også centrale ligheder og forskelle mellem ideologierne vil være en naturlig del af området. Ideologiernes betydning i den aktuelle politiske proces bør også indgå, ligesom nyere politisk teori kan indgå.

Politiske grundholdninger dækker også andre opdelinger end de klassiske ideologier. Elevernes skal kende de politiske skillelinier ud fra værdipolitik/nypolitik (værdikonflikt) og fordelingspolitik/gammelpolitik (fordelingskonflikt), og hvordan partierne placerer sig og bevæger sig i forhold til de to dimensioner. I et forløb bør det vises, hvordan grundholdningerne kommer til udtryk i konkret politik om værdipolitiske og fordelingspolitiske emner, og hvordan partiernes stillingtagen afhænger ikke blot af ideologi, men også af opinionen og af forhold til andre partier (Molins model). Udviklingen af nye politiske skillelinier bør ses i sammenhæng med de samfundsmæssige ændringer de udspringer af (globalisering, ændringer i erhvervsstruktur, senmodernitet). Det vil her være oplagt at knytte grundholdningerne til fx Minerva-modellen eller vælgerundersøgelser af politiske skillelinier. I et internationalt perspektiv kan der sammenlignes med grundholdninger i andre lande eller i EU.

Eleverne skal kunne anvende centrale begreber og teorier om vælgeradfærd fx classvoting (baggrunds faktorerets betydning), issuevoting (værdi- og fordelingspolitiske emner), skillelinier og mediernes betydning (mediernes og vælgernes dagsorden). Eleverne kender begreberne kernevælger og marginalvælger og kan læse vandringsstabeller.

Empirisk materiale i form af tabeller, modeller og databaser (se fx www.samfundsfag.aau.dk og www.gallup.dk med de seneste danske vælgerundersøgelser) kan bidrage til metodiske mål. Vælgeradfærd er velegnet til at opfylde målet om at udarbejde en empirisk undersøgelse og til samspil med matematik om kvantitativ metode og statistiske mål.

Området vil være velegnet til at arbejde med politisk argumentation, herunder en klargøring af forskellige typer udsagn (er, bør).

Magt- og demokratiopfattelser nationalt, regionalt og globalt, herunder betydningen af retssystemet

Magt- og demokratiopfattelser omfatter forskellige opfattelser af, hvordan magt og indflydelse er og bør være fordelt i det danske politiske system, i EU-systemet og globalt.

Eleverne skal kunne anvende forskellige magtbegreber og politologiske teorier om magt (fx eliteteori, pluralisme, korporatisme, diskursteori eller teori om beslutningsprocesser). Begreber og teorier bør knyttes til demokratiopfattelserne (direkte, indirekte, deliberativt, konkurrence- og deltagelsesdemokrati).

I sammenhæng med demokratiopfattelserne skal menneskerettighederne som forudsætning for demokrati inddrages. Retssystemet hører naturligt sammen med demokratibegrebet, herunder betydningen af uafhængige domstole til at beskytte individet. Magtens tredeling indgår her. Eleverne bør kende domstolenes grundlæggende funktioner: Civil og strafferetlig konfliktløsning, domstolskontrol med forvaltningen og domstolenes fortolkning af lovene (domspraksis), herunder EU-domstolens fortolkning af reglerne i EU. Det vil være oplagt at overvære en retssag eller lignende.

Regionalt bør eleverne kende til magt- og demokratiforhold i EU. Globalt vil det være naturligt at inddrage internationale organisationers rolle (FN, WTO, G20) og forskellige opfattelser (optimister, pessimister, skeptikere) og teorier (idealisme, verdenssystemteori, realisme) om globaliseringen.

forskellige typer politiske systemer, herunder EU

Eleverne skal kende forskellige typer politiske systemer (fx parlamentarisk, præsidentielt og føderalt) og hvordan forskellige funktioner varetages. Eleverne skal kende det danske politiske system, herunder de forskellige aktører på det nationale niveau (vælgere, partier, Folketing, regering, centraladministration, domstole, interesseorganisationer, græsrodsbevægelser, medier) og det lokale niveau (kommunalbestyrelse, borgmester, udvalg). Grundlæggende karakteristika ved det danske politiske system skal være kendt: Valgmåde, parlamentarisme, Folketingets kontrol og magtens tredeling.

Omkring EU skal eleverne også kende de centrale aktører (Parlament, Ministerråd, Kommission, Domstol, interesseorganisationer m.v.), herunder hvordan det nationale og overnationale spiller sammen.

Eleverne lærer at anvende en generel model (fx David Eastons) til en abstrakt beskrivelse af et politisk system. At sammenligne forskellige landes politiske systemer eller at følge tilblivelsen af en konkret beslutning kan være tilgange til at dække området.

Økonomi

Disciplinen *Økonomi* omhandler *velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilt samfund*.

De principper, der gælder for staten (politisk styring, politisk bestemt udbud og pris, skattefinansiering, omfordeling), markedet (udbud og efterspørgsel som bestemmende for pris og produktion) og det civile samfund (frivillighed), indgår, og hvordan de kommer til udtryk ved løsningen af konkrete velfærdsforanstaltninger.

Eleverne skal kende begreber for ændringer i samspelet mellem staten, markedet og det civile samfund, fx brugerbetaling, udlicitering, privatisering, forsikringsordninger og valgfrihed. Området kan med fordel ses i sammenhæng med de klassiske ideologier.

Området *økonomiske styringsprincipper, herunder bæredygtig udvikling* omfatter de grundlæggende forskelle mellem markedsstyring og politisk styring, herunder effektivitetsmæssige fordele og ulemper ved løsning af konkrete opgaver.

Eleverne skal kunne anvende økonomisk teori om prisdannelse, dvs. kunne forklare hvordan udbud og efterspørgsel og ændringer heri bestemmer pris og mængde, og hvordan politisk styring fx afgifter påvirker pris og mængde.

Klimapolitik, miljøpolitik, trafikpolitik eller sundhedspolitik er politik-områder, som kan anvendes præcist til at eksemplificere den praktiske brug af forskellige økonomiske styringsprincipper. I diskussionen af markedsstyring og politisk styring kan typer af goder med fordel indgå: Private goder, fælles goder, billetgoder og meritgoder med de særlige styringsprincipper de forskellige typer af goder rejser (finansiering, distribution, konkurrence).

Bæredygtig udvikling kan gennemgås i sammenhæng med forskellige økonomisk-politiske styringsinstrumenter og vil naturligt indeholde et internationalt perspektiv (EU, FN) vedrørende international regulering af miljøforhold. Klima- og miljøpolitik er velegnet til at illustrere markedsstyring, eksterne omkostninger og markedssvigt, og diskutere om styringsinstrumenterne skal være afgifter, omsættelige kvoter eller tilskud. Betydningen af, at et godt klima er et globalt fællesgode, kan med fordel inddrages i diskussionen om politisk styring. Eleverne lærer at kende forskellige indikatorer for bæredygtig udvikling.

Makroøkonomiske sammenhænge, multiplikatorvirkning, målkonflikter og styring nationalt, regionalt og globalt

Makroøkonomiske sammenhænge omfatter en model af den danske økonomi med fem sektorer og sammenhængen mellem dem. Modellen kan gøres mere virkelighedsnær ved at sætte tal fra nationalregnskabet ind i modellen. Eleverne bør kende sammenhænge mellem den monetære og reale del af økonomien, herunder inflation. I makroøkonomiske sammenhænge indgår også en klar opfattelse af, hvad økonomisk vækst er, og hvordan den kan måles i faste og løbende priser.

Multiplikatorvirkning indebærer en forståelse af makroøkonomiske sammenhænge og simple ligninger om indkomst, skat, opsparing/forbrug, import og multiplikator.

Eleverne skal således kunne forstå ligningen $\text{Multiplikatoren} = 1/[1-(1-t)*(1-s)*(1-m)]$ og dermed kunne vurdere konsekvenserne af ændringer i skattesats, opsparingskvote og importkvote. Der kan med fordel her anvendes en simpel model i regneark, eller en anden model hvor multiplikatorerne kan ændres. Der samarbejdes med matematik.

Som forudsætning for forståelsen af målkonflikter skal eleverne kende de økonomiske mål (karakteristika for en god økonomi). Eleverne opnår en eksplicit forståelse for målkonflikter og forskellige politiske prioriteringer nationalt og regionalt (EU). Det kan her være relevant at inddrage en målsætning om bæredygtig udvikling, konkretisere denne og sætte den i forhold til en målsætning om økonomisk vækst. Også sammenhængen mellem fordelingspolitiske målsætninger og konkurrenceevne og vækst vil være naturligt at inddrage her.

Styring omfatter styring på makroplan (de økonomiske politikker) og styring på mikroplan (politisk styring, incitament-økonomi, adfærdsregulering). Mikroplanet vil kunne knyttes til velfærdsprincipper, herunder markedsstyring og politisk styring, men også andre politikområder vil kunne inddrages (fx miljøpolitik, klimapolitik), ligesom mere generelle overvejelser om adfærdsregulering bør indgå. I arbejdet med styring inddrages begreberne markeds-, blandings- og planøkonomi.

Når eleverne skal lære samfundsøkonomiske sammenhænge på makro- eller mikroplan kan der med fordel tages et konkret udgangspunkt i privatøkonomiske forhold. F.eks. kan rentens betydning for privatøkonomiske beslutninger om køb af bolig og bil og optagelse af lån være et godt afsæt for pengepolitik. Man kan inddrage forskellige låneformer og sammenligne renten ved køb på afbetaling med renten på banklån og kreditforeningslån. Samspillet mellem privatøkonomi og samfundsøkonomi kan illustreres ud fra en families budget, og hvordan samfundsøkonomiske ændringer som økonomisk krise, prisfald på boliger og ændret skat påvirker familiens økonomi. Og omvendt hvordan familiens privatøkonomiske beslutninger fx om at øge opsparingen eller optage lån til forbrug vil påvirke samfundsøkonomien.

Området omfatter også international økonomi, herunder international handel, kapital- og valutastrømme m.v. og hvordan udviklingen i den internationale økonomi søges styret (markedsstyring og internationale organisationer fx WTO og G20). I forbindelse med globaliseringens økonomiske betydning for danske virksomheder og beskæftigelsen vil det være oplagt at besøge en virksomhed. Økonomisk politik i forhold til globaliseringen (fx strukturpolitikker) kan inddrages i denne sammenhæng.

I forbindelse med området arbejdes der med generelle teorier, som bidrager til en overordnet forståelse af de økonomiske sammenhænge.

Eleverne skal kunne anvende keynesianisme og som nævnt ovenfor (liberal/neoklassisk) økonomisk teori om prisdannelse, herunder hvordan de forholder sig til styring af økonomien. Desuden kan man med fordel inddrage en eller flere andre økonomiske teorier som fx monetarisme, udbudsside-økonomi eller marxisme.

International politik

Området *International politik* omfatter

Danmarks suverænitet og handlemuligheder som vil være en gennemgang af mål og midler i dansk udenrigspolitik, herunder også aktører, determinanter, interesser m.v. Det vil være oplagt at undersøge området i et historisk perspektiv. Eleverne skal kende suverænitetsbegrebet (fx nation, stat) og kunne knytte det til aktuelle tendenser i det internationale system. Både bistandspolitik og sikkerhedspolitik og samspillet mellem dem indgår. Betydningen af EU for dansk udenrigspolitik har en fremtrædende placering, men EU skal også knyttes til andre områder (policy, økonomisk politik). Området bør ses i snæver sammenhæng med det næste område:

Aktører, magt, sikkerhed, konflikter og integration i Europa og internationalt omfatter en gennemgang af de centrale aktører (stater, internationale organisationer, NGO'ere m.v.) i det internationale system med vægt på centrale begreber som sikkerhed, magt, konflikt og integration.

Eleverne skal kunne anvende teorier om international politik, herunder realisme og idealisme. Man kan med fordel desuden inddrage en eller flere andre teorier som fx civilisationernes sammenstød, verdenssystemteori, teori om globalisering og integrationsteorier om EU.

Teoriene anvendes til at undersøge aktuelle begivenheder og udviklingstendenser. Forskellige magtbegreber (blød, hård), sikkerhedsbegreber og sikkerhedspolitiske løsninger indgår. Det vil være frugtbart at samarbejde med faget historie, således at området sættes ind i et historisk perspektiv og eleverne dermed kan se de lange linjer i udviklingen.

Området *globalisering og samfundsudvikling*

indeholder de forskellige dimensioner ved globaliseringsbegrebet, herunder årsager til globalisering og forskellige indikatorer for globaliseringen. Eleverne lærer at undersøge og diskutere fordele og ulemper ved globalisering i forhold til forskellige mål og værdier for samfundsudviklingen. Globalisering skal således ikke alene ses som et økonomisk begreb, men også som et kulturelt, miljømæssigt, militært og politisk fænomen. Samspillet mellem globalisering og samfundsudvikling fokuserer ikke alene på danske forhold, men også på andre typer af samfund.

Metode

Området metode omfatter *komparativ, kvalitativ og kvantitativ metode, og statistiske mål, herunder lineær regression og mål for signifikant forskel*. Eleverne skal kende hovedtrækkene i de tre metoder.

Komparativ metode består i at sammenligne samfundsforhold ud fra et begrebsapparat for at afdække forskelle, ligheder og evt. sammenhænge. Man kan sammenligne institutioner eller aktiviteter i

forskellige lande. Eleverne lærer fx at sammenligne valgmoden i Danmark og England, og undersøge hvilke konsekvenser valgmoden har for valgresultatet og regeringsdannelsen. På den måde anvendes komparativ metode til at teste, om visse uafhængige variable har betydning eller ej. Ud fra nogle cases fx forskellige lande undersøges om en uafhængig variabel (fx valgmode eller velfærdsmodel) har betydning for en afhængig variabel (fx mindretals/flertalsregering eller beskæftigelsesfrekvens for udlændinge). En sammenligning kan være synkron eller diakron.

I studieretninger med fremmedsprog og i forbindelse med studieture kan brug af komparativ metode have en fremtrædende placering.

Kvalitativ metode vil typisk være interviews eller mere eller mindre systematiske observationer. Eleverne lærer at opstille problemstillinger, udarbejde interviewguide, gennemføre interviews og bearbejde svarene og konkludere. Interviews kan anvendes i mange sammenhænge fx til undersøgelser i lokalområdet, vælgerundersøgelser og studieture. Eleverne kan i forbindelse med gennemførelse af interviews med fordel reflektere over den kvalitative metodes muligheder og begrænsninger, herunder metodiske overvejelser om forforståelse, dialog og ny forståelse (hermeneutisk metode). Systematisk observation kan fx trænes ved at besøge en børnehave eller en klasse i Danmark eller i et andet land og dér observere normer, roller og sanktioner.

Kvantitativ metode omfatter forskellige metoder til indsamling og bearbejdning af kvantitative data. Indsamlingen kan ske enten med brug af statistisk materiale, som eleven selv finder på nettet (fx i databaser) eller andre steder eller ved egentlige empiriske undersøgelser (spørgeskema). Eleverne kender principperne bag og usikkerheder ved opinionsundersøgelser.

I studieretninger med matematik vil det være naturligt at foretage en mere systematisk behandling af, hvordan kvantitative data håndteres.

Eleverne skal kunne tolke resultaterne af lineær regression, dvs. kunne forklare betydningen af ligningen for en tendenslinje ($y = ax + b$) og af R-kvadreret (forklaringsgraden/ determinationskoefficienten).

Punkternes beliggenhed i diagrammet beskrives: Ligger de meget tæt på tendenslinjen, lidt spredt omkring tendenslinjen som en "cigar", eller helt spredt som i en "bisværn"?

Ligningen og R^2 -værdien tolkes som indikatorer for sammenhængen og dens styrke.

Hældningskoefficienten i ligningen tolkes som, at hvis x stiger med 1, så ændres y med hældningskoefficienten. Eksempel: I ligningen $y = -798,83x + 23270$ er hældningskoefficienten $-798,83$: Når x (benzinpris pr. liter) stiger med 1 kr., falder y med 798,83 km (årskørsel).

R^2 viser forklaringsgraden, som udtrykker hvor stor en del af variationen i den afhængige variabel y , der forklares/beskrives af tendenslinjen/ligningen/modellen.

Lineær regression er ikke i sig selv et bevis for, at der er en årsagssammenhæng. For at kunne tale om en sammenhæng (og ikke blot en samvariation) skal man fagligt, teoretisk kunne begrunde en sammenhæng mellem den uafhængige og den afhængige variabel. I det klassiske eksempel med antal storke og antal børnefødsler i Sønderjylland, kan der godt påvises en samvariation, men der er ikke nogen faglig begrundelse for en sammenhæng. Her er det en tredje variabel urbaniseringsgraden, der kan forklare både faldet i antal storke og faldet i antal børnefødsler.

Der må også tages forbehold for, at R^2 ikke siger noget om hvilken retning en evt. kausalitet har: Afhænger y af x , eller afhænger x af y ? Det må fagligt begrundes, hvilken variabel, der er afhængig, og hvilken der er uafhængig.

R^2 varierer mellem 0 og 1. Hvis R^2 er 1, ligger alle punkterne præcis på den rette linje, og tendenslinjen/den lineære model kan forklare 100 % af variationen i den afhængige variabel y . Jo tættere

punkterne ligger på tendenslinjen, jo højere bliver R^2 . Jo mere spredt punkterne ligger i forhold til linjen, jo mere vil R^2 nærme sig 0. Hvis R^2 fx er 0,59, ligger punkterne lidt spredt i forhold til linjen, men har stadig form som "en cigar" omkring linjen. Tendenslinjen/ligningen/modellen kan forklare 59 % af variationen i y, mens de sidste 41 % må forklares ud fra andre forhold end denne model².

Desuden kan man undersøge mulige årsager til afvigelser fra tendenslinjen, fx lande der har et særligt højt eller særligt lavt CO₂-udslip i forhold til BNP. I samarbejdet med matematik kan man desuden inddrage korrelationskoefficienten r.

Eleverne skal kunne tolke mål for signifikant forskel, dvs. kunne tolke p-værdien som resultat af en chi-i-anden-test. Eleverne skal kunne vise forståelse for, hvad p-værdien betyder. Det kan bestå i formuleringer om, at hvis p-værdien er under 0,05, så er forskellene i stikprøven signifikante (på 95%'s niveau). Dvs. at forskellene er tilstrækkelig store til, at de med stor (95%'s) sandsynlighed også gælder for hele populationen. Det kan også bestå i mere matematisk inspirerede formuleringer om, at $p < 0,05$ betyder, at en nulhypotese om, at der ikke er forskelle/afhængighed, er meget utroværdig og må forkastes³.

I forlængelse heraf foretager eleverne metodiske overvejelser om brug af lineær regression (fx overvejelser om årsag-virkning) og om mål for signifikant forskel (fx om repræsentativitet og betydning af hvilket niveau man tester på).

Statistiske mål kan desuden omfatte gennemsnit, spredning, median, deciler/kvartiler, frem- og tilbagebeskrivning, usikkerhed/konfidensintervaller, eksponentiel vækst, eksponentiel regression, og korrelationsanalyse, og det kan omfatte andre former for test fx t-test.

Krav til beregninger er beskrevet under de faglige mål, og mål for ulighed er beskrevet under kerne-stoffet stratifikation.

I forbindelse med brug af statistiske mål kan eleverne med fordel reflektere over kvantitativ metodes og hypotetisk-deduktiv metodes muligheder og begrænsninger

I forbindelse med projekter kan eleverne i praksis prøve de tre metoder.

At metode optræder i kernestoffet betyder, at det i undervisningsbeskrivelsen klart skal fremgå, hvordan metodestoffet er dækket.

---

² "Vi siger derfor, at den lineære model har en forklaringsgrad på 43,8 %, fordi den kan forklare 43,8 % af datapunkternes variation, men der er altså en betydelig restvariation, som modellen ikke kan forklare. Den kan så enten skyldes skjulte variable, som f.eks. køn eller tilfældige variationer..." Matematiklærerforeningen 2010: MATHIT side 63

³ "Er den forskel vi finder i stikprøven af en sådan karakter, at vi også kan forvente at finde den i populationen i relation til den usikkerhed (signifikansniveau), vi vil acceptere? ....

P-værdien angiver sandsynligheden for at have fundet de givne resultater i stikprøven, hvis nulhypotesen om uafhængighed faktisk var rigtig i populationen. Jo lavere p-værdi, desto mere sikker kan man således være på, at nulhypotesen er falsk. I forlængelse heraf sættes kravene til p-værdien ud fra, hvor sikker man vil være på sine konklusioner. Hvis man vil være 95 % sikker, skal p-værdien være under 0,05, for at man kan afvise nulhypotesen, og tilsvarende kræves en p-værdi under 0,01, hvis kravene til sikkerhed er 99 %.

I det konkrete eksempel kan vi afvise H_0 om uafhængighed med en sikkerhed på langt over de sædvanligt krævede 95 % (svarende til $p < 0,05$). Vi konkluderer derfor, at der er en sammenhæng mellem køn og politisk interesse."

Kasper Møller Hansen og Sune Welling Hansen: "Bivariat analyse" i: Lotte Bøgh Andersen m. fl. (red): Metoder i statskundskab. Side 349. Hans Reitzels Forlag 2010.

2.3. Supplerende stof

I læreplanen understreges flere forhold. For det første at begreber og teorier fra kernestoffet skal anvendes på det supplerende stof for at kunne opfylde de faglige mål. For det andet at aktualitetsdimensionen især sikres ved hjælp af det supplerende stof. Dvs. at der i det supplerende stof indgår materiale omhandlende aktuelle problemstillinger, som kan knyttes til aktuelle begivenheder eller tendenser, som har været eller er aktuelle i forbindelse med undervisningen. For det tredje at det supplerende stof ikke kun er tekster og statistik, men også klip fra elektroniske medier som fx klip fra nyhedsudsendelser, reportager eller debatprogrammer. For det fjerde at egentlige samfundsvidenskabelige publikationer indgår i undervisningen. Det vil typisk være artikler fra tidsskrifter (fx Økonomi og politik, Politica, Samfundsøkonomen, Dansk Sociologi, Politik) eller dele af forskningsrapporter til at eksemplificere brug af faglig terminologi, metodisk fremgangsmåde og akademisk dokumentation. Det vil også være ved hjælp af det supplerende stof, at målet om anvendelse af fremmedsproget materiale opfyldes. Det supplerende stof er ikke en udvidelse af kernestoffet, således at der læses flere teorier eller lignende, men skal netop sikre at det teoretiske stof kommer i anvendelse.

3. Tilrettelæggelse

3.1. Didaktiske principper

Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes forudsætninger fra folkeskolen og kan påbegyndes med en screening med henblik på at afdække elevernes viden og analytiske niveau. Undervisningen bidrager til elevernes overgang fra at være folkeskoleelever til at være gymnasieelever, og understøtter at eleverne udvikler selvstændighed, samarbejdsevne og evne til informationssøgning og -håndtering.

Faget giver gode muligheder for at benytte elevernes interesse for og viden om aktuelle samfundsf forhold som udgangspunkt for undervisningen og på den måde fremme elevernes engagement i og indflydelse på undervisningen.

Undervisningen skal tilrettelægges tematisk, dvs. aktuelle problemstillinger og de faglige mål bør være i centrum når undervisningen planlægges, og fagets kernestof inddrages i sammenhæng, dvs. når det er relevant for de problemstillinger der behandles i det aktuelle tema. Ved et tema forstås en sammenstilling af to eller flere samfundsfaglige emner, hvoraf der kan udledes samfundsfaglige problemstillinger som fx: Velfærdssamfundet og forsørgerbyrden.

Helhedssynet i faget fremmes ved i mindst et undervisningsforløb at behandle et samlet politikområde med inddragelse af både konkrete prioriteringsproblemer og udviklingstendenser i komparativt perspektiv. Eksempelvis kan klimapolitik behandles tematisk, hvilket vil give muligheder for at inddrage mange niveauer i faget fra det lokale til det globale, og se konkret på klimapolitiske beslutninger i det danske politiske system, undersøge de ideologiske/værdibaserede, magtpolitiske og økonomiske bevæggrunde og evt. sammenligne disse med et land med et andet udviklingsperspektiv, og gerne i samspil med andre fag i en studieretning.

Udgangspunkt i et tema giver mulighed for at se faglige sammenhænge ved inddragelse af flere faglige mål og en bred vifte af kernestof. Begreber, teorier og metoder fra flere områder i kernestoffet inddrages med fokus på konkrete problemstillinger, og at der fokuseres på kernestoffet som 'værktøj' til at håndtere samfundsfaglige problemstillinger. Det kan således lade sig gøre, at opfylde

indholdet i kernestoffet med et overskueligt antal temaer og dertil have opfyldt de faglige mål. Temaer bør vælges med inddragelse af elevernes undren og nysgerrighed og omhandle aktuelle problemstillinger i samfundet. Elevindflydelsen på indholdet i et forløb kan fremmes med brug af mindmap eller andre skrivepædagogiske værktøjer før strukturering af forløbet.

Der bør altid være mulighed for at tage helt aktuelle spørgsmål op og på denne måde give forståelse for og indsigt i fagets dynamik og potentiale i undersøgelsen og forklaringen af samfundsfaglige problemstillinger.

I tilrettelæggelsen af undervisningen bør det induktive princip være styrende i begyndelsen, men senere kan eleverne præsenteres for deduktiv tilrettelagt undervisning. Behandlingen af stoffet bør altid tilrettelægges med et helhedssyn på de samfundsfaglige problemstillinger, men det gøres med respekt for de enkelte discipliner i kernestoffet, så eleven også får kendskab til fagets forskellige discipliner og samspil mellem disse i behandlingen af konkrete problemstillinger.

Dette krav gør det nødvendigt at veksle mellem induktive og deduktive undervisningsforløb. De induktive forløb fokuserer på helheden, hvor begreber og metoder fra flere discipliner anvendes i relation til en konkret samfundsfaglig problemstilling. De mere deduktivt tilrettede forløb fokuserer på de faglige discipliners begreber, teoretiske sammenhænge og metoder. Dette bør gøre eleven opmærksom på de enkelte discipliners styrker og svagheder til belysning af konkrete samfundsfaglige problemstillinger og fremhæve ligheder og forskelle ved de enkelte discipliners metoder, teoridannelser og genstandsfelt. En sådan disciplinorienteret tilgang kan bidrage til at udvikle elevernes metodebevidsthed, herunder fx forskelle mellem en hypotetisk-deduktiv tilgang i økonomien og en mere fænomenologisk i sociologien. Det er afgørende, at deduktive forløb altid sker i sammenhæng med en konkret og aktuel undersøgelse og formidling af en samfundsfaglig problemstilling. Sjældent vil deduktivt eller induktivt tilrettede forløb optræde i ren form. I samfundsfag vil de to former normalt blandes, således at eleverne i det samme forløb vil opleve både at gå fra det generelle til eksemplerne og modsat.

Det er vigtigt, at give den enkelte elev mulighed for på et fagligt grundlag at fremføre egne synspunkter, argumenter og vurderinger. Der bør også lægges vægt på træning af elevens evne til at formulere og formidle samfundsfaglige problemstillinger med en skærpelse af de faglige krav til indhold, præcision og sammenhæng i argumentationen, herunder fremme anvendelsen af fagets taksonomi og teoretiske sammenhænge. Dette kan fremmes ved mindre skriftlige øvelser på klassen, og ved større selvstændigt arbejde med synopsis og projekter, hvor der systematisk og med progression kan fokuseres på arbejdet med problemformuleringer, hypoteser, disposition, undersøgelse og faglig argumentation.

Læreren har ansvaret for at tilrettelægge undervisningen således, at den er alsidig i valg af synsvinkler, teorier og metoder.

Eksempler på forløb mm er placeret på www.emu.dk og på fagkonsulentens side: <http://www.emu.dk/gym/fag/sa/Undervisningsministeriet/Fagkonsulenten/index.html>

3.2 Arbejdsformer

Arbejdsformer tilrettelægges, så de er afvekslende og elevaktiverende dvs. eleverne præsenteres for et varieret udbud af lærer- og elevstyret undervisning i klasserummet og i grupper i forbindelse med træning af individuelle færdigheder og i arbejdet med synopsis og projekter. Det skal understreges,

at arbejdsformerne bør være tilpasset det faglige stof, og at faget på højeste niveau fremmer selvstændiggørende og studieforberedende arbejdsformer, så eleverne selvstændigt kan opstille, undersøge, forklare og formidle faglige problemstillinger.

Det faglige stof giver anledning til, at eleverne kan undersøge, dokumentere, formidle og diskutere empiriske og teoretiske sammenhænge, så det støtter elevernes mundtlige færdigheder. Det kan i denne sammenhæng være relevant at benytte arbejdsformer som fx rollespil. Disse kan organiseres med blik for progression og i relation til det faglige stof fx i form af mindre simulationsspil på det enkelte hold eller på tværs af hold i forbindelse med større rollespil med fokus på institutionelle forhold, som giver mulighed for internalisering af politiske og institutionelle roller og forhandlinger. Eksempler på mindre rollespil, som kan afholdes over kortere tid kan være at pålægge eleverne konkrete politiske synspunkter, som de argumenterer for i en diskussion, hvor de møder andres argumenter eller de pålægges at fremlægge synspunkter ved et pressemøde med korrekt politisk argumentation i mødet med journalister, som afprøver argumenternes holdbarhed.

For at fremme elevernes aktivitet, ansvarlighed og samarbejdskompetence kan man variere undervisningen med anvendelse af strukturer fra Cooperative Learning.

Samfundsfag er et aktuelt og dynamisk fag, og benytter sig af at være en del af det samfund, som er under behandling i undervisningen. Således kan udadvendte aktiviteter integreres i undervisningen ved inddragelse af gæstelærere, virksomheds-, organisations- og institutionsbesøg eller ved inddragelse af empiriske undersøgelser lokalt, nationalt og/eller internationalt.

Der udarbejdes mindst to projekter, hvoraf den ene skal være resultatet af en empirisk undersøgelse, som giver oplagte muligheder for samspil med matematik, men også samspil med andre fag i en studieretning vil være relevant afhængig af problemstilling. Projekterne bør fremme elevens evne til selvstændigt at opstille, undersøge og forklare faglige problemstillinger med brug af metoder fra faget. Det fremmer og udvikler elevens selvstændige refleksion over det faglige og træner evnen til selvstændigt at indsamle og behandle dansk og fremmedsprogede relevant fagligt materiale. Projekter relateres til undervisningen, og indledes med en kursusperiode, hvorefter eleven individuelt eller i gruppe arbejder selvstændigt med faglige problemstillinger, som kan fremlægges til diskussion. Baggrundsmaterialet fra kursusperioden og elevernes projektrapporter er en del af grundlaget for den mundtlige prøve og skal indgå i undervisningsbeskrivelsen.

Der skal arbejdes systematisk med synopsis med henblik på træning til den mundtlige prøve. Det er centralt, at der arbejdes bevidst med at træne elevernes evne til at udarbejde og fremlægge en synopsis med en problemformulering og deraf udledte problemstillinger, som undersøges og fører frem til delkonklusioner og en samlet konklusion. Se nærmere under pkt. 4.2. om synopsis og træning i undervisningen. Der kan arbejdes med forskellige typer synopsis: Den som anvendes til støtte for mundtlige oplæg, og den som anvendes til udkast til større skriftlige produkter fx studieretningsprojektet.

Der er i samfundsfag desuden en bred vifte af skrivepædagogiske værktøjer, som kan anvendes i elevernes læringsproces. Det gælder fx mind-map, hurtigskrivning, minilex, logbog, notatskrivning og mødereferat/reportager. Eleverne skal ikke kun ”lære for at skrive”, men også ”skrive for at lære” i form af tænkeskrivning, hvor eleven fx først skriver løs og derefter stiller spørgsmål til eller på anden måde bearbejder det skrevne.

Skriftlige opgaver

Samfundsfag på A-niveau har en skriftlig dimension, der afsluttes med en prøve, som nødvendiggør et systematisk arbejde med skriftlige opgaver af stigende sværhedsgrad og med forskellige opgavetyper med varieret materiale, herunder tekst- og talmateriale. Det bør understøtte opfyldelsen af de faglige mål, træne i anvendelsen af de taksonomiske niveauer, dokumentere faglige sammenhænge og anvende samfundsfaglige metoder, begreber og teorier.

Den skriftlige prøve i samfundsfag med mulighed for gruppeforberedelse forudsætter, at eleverne systematisk trænes i denne form inden den endelige prøve. Dette kan fremmes ved hjælp af feed-forward, hvor læreren vejleder eleverne, og eleverne arbejder i grupper med opgaven inden den skrives. Der skal fokuseres på opgavetyperne, herunder behandling af materiale og inddragelse af relevant faglig viden. Specifikt bør der i undervisningen arbejdes med at læse og afkode opgaveformuleringer. Som hjælp til at ”knække koden” og komme rigtigt i gang med en opgave, kan der med fordel benyttes stilladsering, hvor læreren udarbejder et skema som angiver struktur og elementer i en opgavebesvarelse fx starten af en besvarelse. Eleven skriver opgaven ved at fortsætte besvarelsen med brug af skemaet/stilladset.

I det samlede forløb i samfundsfag skal arbejdet med de egentlige skriftlige opgaver planlægges således, at der i starten arbejdes med mindre og lukkede opgaver på klassen, og hvor opgaverne har en klar tilknytning til det tema der gennemgås. Det er vigtigt, at eleverne præsenteres for og anvender forskellige sproglige værktøjer i deres argumentation. Hvordan laves der sætningsovergange? Hvordan modereres en påstand og en argumentation? Arbejdet med de sproglige værktøjer kan være et mødested for samfundsfag og dansk. I denne introducerende fase bør de forskellige taksonomiske niveauer introduceres i det skriftlige. Også brug af tekstbehandling kan være nødvendig at introducere, herunder brug af stavekontrol og tabel, men også hvordan man med fordel kan arbejde med flere åbne vinduer (et vindue med disposition og huskeseddel med gode ideer og et vindue med selve brødteksten).

Retning og kommentering af de skriftlige opgaver kan ske på flere måder. For det første egentlig korrekthedsretning. Er besvarelsen fagligt i orden? For det andet rettelser og kommentarer, hvor der fokuseres på struktur og sammenhæng i besvarelsen. Og for det tredje rettelser og kommentarer, hvor den sproglige præcision og formidling er i centrum. Stavefejl skal også rettes. Man kan med fordel anvende fokuseret retning, hvor man i vejledningen til opgaven har fokuseret på bestemte færdigheder i opgaven fx at kunne sammenligne og sammenfatte, og hvor man i retningen fokuserer på, i hvor høj grad disse færdigheder lykkes i besvarelsen. I næste opgave kan konklusioner ud fra et tabelmateriale eller at kunne diskutere være i fokus. Mod slutningen af det samlede forløb vil alle retteformer optræde samtidig.

Evalueringsformen tilpasses formålet med den enkelte opgave. Fx kan en skriftlig opgave med fokus på gruppeforberedelse evalueres med en gruppesamtale, en skriftlig opgave med fokus på undersøgelse og diskussion kan evalueres med et udfyldt retteskema til hver elev, og synopsis kan evalueres mundtligt i klassen med inddragelse af alle elever. Den enkelte elevs skriftlige produkter i sam-

funds-fag gemmes i en portefolio, således at læreren kan følge og kommentere den enkelte elevs udvikling.

Der henvises i øvrigt til bedømmelseskriterierne og beskrivelse af opgavetyper og kvalitetskriterier til den skriftlige prøve.

I samarbejde med andre fag bidrager samfunds-fag til udvikling af elevernes studieforberedende skrivekompetencer jf. stx-bekendtgørelsen bilag 4. Samfunds-fag kan her bidrage med *faglig formidling på fagets taksonomiske niveauer og dermed anvendelse af begreber, teori, empiri og metode i et præcist og nuanceret sprog*. I studieretningsopgaver og AT-opgaver kan samfunds-fag bidrage med anvendelse af faglig viden og metoder til træning i disposition, argumentation, dokumentation og anvendelse af citater, figurer, noteapparat og litteraturliste. Samfunds-fag kan desuden bidrage med argumentation ud fra faglig viden og præsentation af en undersøgelse ud fra en problemformulering (synopsis/projekt).

Samfunds-fag A som frit valgfag

Når samfunds-fag A er frit valgfag, skal det stof og de faglige mål, der er arbejdet med på B-niveau, løftes op på A-niveau. Det vil bl.a. sige, at eleverne i større udstrækning skal kunne anvende teorier fra kernestoffet på det supplerende stof. Med andre ord skal der fyldes teorier på det allerede gennemgåede kernestof. Desuden vil der skulle gennemgås kernestof som kun findes på A-niveau: Samfundsforandringer inkl. sociologiske teorier, social mobilitet, vælgeradfærd, politiske skillelinjer, magt- og demokratiopfattelser i et globalt perspektiv, globale makroøkonomiske målkonflikter og styring, multiplikatorvirkning og økonomisk teori, international politik inkl. teorier og statistiske mål, herunder lineær regression og mål for signifikant forskel. Det sikres, at eleverne kan anvende sociologiske teorier, politologiske teorier, økonomiske teorier og teorier om international politik. I det supplerende stof skal indgå samfundsvidenskabelige publikationer.

Begreber, enkle teorier og anden faglig viden fra kernestoffet på B-niveau skal kunne anvendes til skriftlig og mundtlig prøve på A-niveau. Man kan naturligvis ikke nå at gennemgå eller repetere al B-niveauets kernestof på A-niveau som valgfag, men man kan med fordel anvende B-niveauets begreber mm i en ny sammenhæng på A-niveau. Ideologier og økonomiske sammenhænge kan fx anvendes om globale makroøkonomiske målkonflikter og styring, magtbegreber og demokratiopfattelser kan anvendes i et globalt perspektiv og sociologiske begreber kan anvendes i relation til samfundsforandringer og social mobilitet.

3.3. It

Brug af it er ikke et mål i sig selv. It anvendes til at støtte og supplere de faglige mål og den pædagogiske proces.

Til *simulation af økonomiske sammenhænge* anvendes en formaliseret, kvantitativ makroøkonomisk model. Det kan være en model, der bruges online på nettet eller en simpel model i regneark. Det er en fordel, hvis man kan se og ændre multiplikatorerne, så man kan vurdere virkningerne heraf. Anvendelse af en formaliseret model bør give anledning til at diskutere modelbegrebet, herunder de forudsætninger som en given model er opstillet under. Dette vil naturligt give anledning til en diskussion af begrænsningerne i en given model. Der skal samarbejdes med matematik om dele af det økonomiske stof, herunder multiplikatorvirkning, som indgår i økonomiske modeller. Man kan også selv prøve at lave en simpel model til at tydeliggøre de tanker, der ligger bag en model, herunder springet fra en kvalitativ til en kvantitativ model.

I det konkrete arbejde med simulation af økonomiske sammenhænge vil det også være naturligt at sammenholde egne resultater med resultater fra fx Det økonomiske Råd, Finansministeriet eller Nationalbanken.

It anvendes til *informationssøgning*. Eleverne bør kende relevante hjemmesider som fx:

Infomedia med avisartikler

DR: www.dr.dk/Nyheder

Dagbladenes hjemmesider

Folketingets hjemmeside: www.ft.dk. Om partierne og til en konkret lovgivningsproces.

Samfundsfags hjemmeside på www.emu.dk/gym/fag/sa

Fagenes infoguide: www.infoguide.emu.dk/Index.pub

Forlagenes hjemmesider med supplerende materiale til deres bøger

Danmarks Statistik med statistikbank: www.dst.dk

Surveybank med vælgerundersøgelser: www.surveybank.aau.dk

Gallup med meningsmålinger: <http://www.gallup.dk/nyhedscenter/meningsmaalinger.aspx>

Bibliotek.dk

Ministeriers og kommuners hjemmesider

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Eurobarometer: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

FN's database med lande: <http://hdrstats.undp.org/en/buildtables/>

You Tube: www.youtube.com

og selvfølgelig Google

Eleverne skal have et vidtgående kendskab til relevante hjemmesider og portaler, således de kan anvende disse i projekter og til udarbejdelse af synopsis, herunder den mundtlige prøve, hvor de selv skal kunne finde relevant materiale til at besvare deres problemstillinger.

Eleverne skal lære at anvende målrettede søgninger til at finde materiale. Øvelser eller konkurrencer, hvor eleverne ved brug af søgemaskiner skal finde bestemte faktuelle oplysninger på nettet, kan fremme elevernes fokuserede søgninger. Fx kan brug af avanceret søgning på Infomedia og af flere ord eller hele sætninger på Google gøre søgningen mere målrettet.

At kunne vurdere informationers pålidelighed vil bl.a. bestå i at kunne identificere afsenderen og den interesse denne kunne have i at stille informationerne til rådighed. I starten af det samlede forløb kan læreren give eleverne de relevante links og således styre dem, mens de senere selv kan foretage mere åbne søgninger.

At kunne *formidle* med brug af it vil for tekstmateriale vedkommende bestå i at kunne anvende tekstbehandling og et præsentationsprogram. Tekstbehandling bruges ud over opgavebesvarelser og synopsis også til strukturerede dispositioner og skemaer til at skabe overblik/struktur ud fra begreber. Et præsentationsprogram bruges som grundlag for en mundtlig fremlæggelse og dermed som træning i udarbejdelse og fremlæggelse af synopsis til mundtlig prøve.

Bearbejdning, herunder beregninger og konstruktion af diagrammer betyder, at eleven skal kunne anvende typisk regneark til beregning af indekstal, procentvis vækst, og procentvise andele og præsentere resultatet i en tabel og i et diagram. Eleven skal kunne vælge type af beregning og type af diagram, så det tydeliggør en udvikling eller en faglig sammenhæng. Eleverne skal kunne vælge

mellem diagramtyperne kurve-, søjle-, cirkel- og punktdiagram med tilhørende lineær regression samt diagram med 2 y-akser. Valg af diagramtype skal kunne begrundes.

Der samarbejdes med matematik, hvor der desuden kan indgå frem- og tilbageskrivninger (hvis..så), eksponentiel vækst, diagram med logaritmisk y-akse og XY-diagram med andre former for regression.

At eleverne selv prøver at udarbejde tabeller og forskellige diagramtyper i regnearksprogram vil styrke evnen til at formidle indholdet i tabeller og diagrammer udarbejdet af andre.

At kunne *integrere forskellige datatyper og datarepræsentationer* betyder at eleven skal kunne indsætte data (tabel, diagram, tekst mm) fra andre programmer (regneark mm) i et dokument.

Når it skal anvendes *som værktøj i forbindelse med empiriske undersøgelser* kan det anbefales at anvende regneark til bearbejdning af de indsamlede data, således at beregninger og konstruktion af diagrammer trænes i forbindelse med den empiriske undersøgelse.

3.4. Samspil med andre fag

Samfundsfag indgår i samspil med alle andre fag i studieretningen. Udgangspunktet for et samspil er, at hvert fag bidrager med sin teori og metode til belysning af et tema eller en konkret problemstilling. Fagene støtter hinanden, så eleverne både får en sammenhængende forståelse af et tema og en forståelse af fagenes specifikke teori og metode. Flerfaglighed og faglighed styrker hinanden og er ikke på bekostning af hinanden. Elevens forståelse af et tema og sammenhænge i ét fag øges ved, at eleven samtidig lærer om temaet og sammenhængene ud fra et andet fags teori og metode. Fx kan elevens indholdsmæssige forståelse af sammenhænge i samfundsfag øges ved kvantitative beregninger af disse sammenhænge i matematik. Samspillet dækker dele af fagenes kernestof og supplerende stof og opfylder faglige mål, således at det kan inddrages til mundtlig prøve.

Samfundsfag bidrager med samfundsvidenskabelig teori og metode til en sammenhængende forståelse af aktuelle samfundsmæssige problemstillinger. Teoretisk bidrager samfundsfag med samfundsfaglige begreber, sammenhænge, modeller og teorier. Metodisk bidrager faget med krav om dokumentation ud fra empirisk materiale og med redskaber til at gennemføre mindre empiriske undersøgelser. Metoden er kvantitativ, kvalitativ og komparativ. Se desuden punkt 2.1. under det faglige mål om fagets identitet og metode.

På www.emu.dk er vist eksempler på temaer med samfundsfag i frugtbart samspil med andre fag. Der er angivet forslag til, hvordan de involverede fag kan anvende kernestof eller supplerende stof til at øge forståelsen af det fælles tema.

Samspillet mellem samfundsfag A som studieretningsfag og matematik B/A omfatter beregninger, dele af det økonomiske stof, herunder multiplikatorvirkning, og statistiske mål, herunder lineær regression og chi-i-anden test. Se nærmere under kernestoffet. Mindst ét projekt skal være tværfagligt, hvor matematik indgår. Det anbefales, at de to faggrupper aftaler, hvornår og hvordan samspillet mellem de to fag foregår. Et tværfagligt projekt, der indeholder en empirisk undersøgelse med brug af data fra egen spørgeskemaundersøgelse eller databaser på nettet, er velegnet til indlæring af brug af statistiske mål.

Ud over det obligatoriske kernestof kan der samarbejdes mellem de to fag på en række områder indenfor sociologi (fx mål for ulighed), økonomi (fx priselasticitet, vækst og frem- og tilbageskrivninger), politik (fx beregning af mandatfordeling), international politik (fx spilteori) og kvantitativ

metode (fx usikkerhed/konfidensintervaller). På www.emu.dk findes et omfattende materiale og idékatalog til brug for samspillet.

4. Evaluering

4.1. Løbende evaluering

Evaluering af den enkelte elev

Eleverne bør allerede tidligt i deres gymnasieforløb blive bevidste om, hvad der kræves af indsats for at opnå et givet udbytte. De skal mindst én gang i hvert semester have klare tilbagemeldinger på deres faglige standpunkt og udviklingen heri, ligesom de bør vejledes målrettet og præcist i, hvorledes dette kan forbedres. Evaluering indeholder desuden, at eleverne evaluerer undervisningen skriftligt efterfulgt af en klassesamtale om resultatet af evalueringen.

Mindst hvert semester skal der ske en evaluering af elevens arbejdsindsats, aktive deltagelse og engagement i undervisningen og eleven skal reflektere over sin faglige udvikling. Denne evaluering kan foregå som en samtale med den enkelte elev, og samtalen kan kvalificeres, hvis der tages udgangspunkt i et samtaleark, som eleven har forberedt. Eleven noterer sig hovedpunkter fra samtalen.

Til evaluering af elevens faglige standpunkt og udviklingen heri er interne prøver et naturligt hjælpemiddel, og derudover bør der benyttes et bredt spektrum af evalueringsredskaber: Spørgeskemaer, hurtigskrivning, samtaler mellem grupper af elever mv., og der bør foregå en samtale i klassen om evaluering og formålet hermed, ligesom evalueringens resultat også ofte bør være genstand for samtale, fordi dette er med til 1) at højne elevernes bevidsthed om læring, 2) højne elevernes bevidsthed om, at de er en del af et fællesskab og 3) legitimere de justeringer, der følger af evalueringen af undervisningen.

Interne prøver bibringer eleven en klar opfattelse af sit niveau. Prøverne kan udformes på mange forskellige måder, og de kan varieres mht. anvendelse af hjælpemidler. Simple vidensspørgsmål i dagens lektie kan anvendes til at eleven konfronteres med sit udbytte af lektielæsning, og tilsvarende prøver i et mindre forløb kan på samme måde tydeliggøre både for lærer og elever, hvad udbyttet af forløbet har været. Elevernes individuelle kunnen på højere taksonomiske niveauer kan også undersøges med korte tænke- og skriveopgaver, der skrives på klassen, og som rettes og evalueres af læreren.

Evalueringen kan dreje sig om bestemte læringselementer som forberedelse og notatteknik i forbindelse med forberedelse og forskellige undervisningsformer. Elevernes bevidsthed om forskellige læringsstrategier kan højnes ved, at der argumenteres for og reflekteres over valg af arbejdsformer. I undervisningen indgår samtaler om, hvorledes læring af det pågældende stofområde sker med størst muligt udbytte.

Skriftligt arbejde

I forbindelse med skriftlige opgaver og gruppearbejde fx om synopsis eller projekter bør det sikres, at eleverne undervejs modtager evaluering af arbejdet. Et middel til at højne elevens indlæring i processen er aftalte terminer med krav om produkter (stikord eller dispositioner til besvarelse af skriftlige opgaver, delvis færdige opgaver, udkast til problemformulering og problemstillinger, dispositioner til synopsis eller projekter, litteraturliste mv.). I forbindelse med udarbejdelsen af nogle typer skriftlige produkter kan der arbejdes med stilladsering og feed-forward som en integreret del

af undervisningen. Eleverne kan have forberedt sig på den stillede opgave, og der kan på klassen individuelt og i fællesskab arbejdes med udarbejdelsen af dispositioner mv. Dette bør i særdeleshed finde sted i begyndelsen af forløb.

I forbindelse med elevers aflevering af skriftlige produkter gives en evaluering og en konstruktiv og fremadrettet vejledning, således at eleven både bevidstgøres om standpunktet og om elementer, der kan arbejdes med, og på hvilken måde standpunktet kan forbedres. Ved evalueringen kan med fordel ske en fokuseret evaluering af bestemte parametre fx om opgavetypen er forstået og udført rigtigt, materialeudnyttelse, teoriforståelse eller argumentation. Af hensyn til overskuelighed bør der ikke kommenteres på for mange forskellige parametre samtidigt, men parametrene kan veksle afhængigt af fokus i det pågældende skriftlige arbejde.

Evaluering af undervisningen

Evalueringen af undervisningen kan ske i form af spørgeskemaer med åbne og lukkede spørgsmål, der kan afleveres med navn eller anonymt, i form af klassesamtale og i form af prøver.

Spørgeskemaer, der evaluerer undervisningen, kan indeholde en række elementer. Hvad synes eleverne er godt (= fremmer læringen) og mindre godt (= hæmmer læringen) i forbindelse med undervisningen? Heri kan indgå lektiemængde, sværhedsgrad af lektierne, materialet, egen indsats, tavlebrug, variation i undervisningen, forskellige arbejdsformer, lærerens formidling og tilrettelæggelse, den afsatte tid til forskellige emner og arbejdsformer, forholdet til kammeraterne, forholdet til læreren, og om der er mulighed for at den enkelte kan demonstrere, hvad vedkommende kan. I forbindelse med evaluering tilbyder mange conferencesystemer evalueringsmoduler, som gør det meget nemt og hurtigt at udarbejde spørgeskemaer og efterbearbejde disse.

Det er vigtigt, at der følges op på elevernes besvarelse af spørgeskemaerne på klassen. Dette kan fx ske ved, at der udarbejdes en oversigt over deres svar, som fremlægges. Konsekvenser af besvarelsene kan således blive diskuteret på klassen, og der kan komme fokus på den samlede evaluering. Naturligvis indarbejdes evalueringen i de følgende undervisningsforløb.

4.2. Prøveformer og bedømmelseskriterier

Den skriftlige prøve

Prøvens varighed er seks timer. Ved prøvens start udleveres alene opgaveformuleringer. Hvis skolen har bestemt, at eksaminandernes forberedende arbejde på grundlag af opgaveformuleringerne kan foregå i grupper, vælger eksaminanderne, om de vil forberede sig i gruppe eller individuelt. Efter én time udleveres bilagsmateriale. De resterende fem timer anvendes til at udforme en individuel besvarelse ved anvendelse af samfundsfaglig viden, begreber, teorier og metoder.

Opgavesættet til den skriftlige prøve består af en fællesdel og af valgfrie opgaver. Fællesdelen består af to eller tre mindre spørgsmål, hvor besvarelsen tilsammen højst må fylde 1000 ord. Der er typisk tre valgfrie opgaver med hver to spørgsmål.

I forberedelsestiden med mulighed for gruppearbejde skal eleverne arbejde med at afdække og repetere de færdigheder, der kræves i opgaverne, og de dele af kernestoffet, der skal anvendes. I forlængelse heraf skal de overveje, hvilken delopgave de har de bedste forudsætninger for at besvare.

Ved prøvens start udleveres alene opgaveformuleringerne. Efter én time udleveres bilagsmateriale. Dette gælder fra og med skriftlig prøve i 2013 også fællesdelens tabeller, figurer, citater mm.

Bedømmelseskriterier ved den skriftlige prøve

Ved både den skriftlige og den mundtlige prøve vurderes det, i hvilket omfang eksaminanden lever op til de faglige mål, som er angivet i pkt. 2.1.

Ved den skriftlige prøve skal eksaminanden vise en samfundsvidenskabelig funderet forståelse af en eller flere problemstillinger.

Ved bedømmelsen lægges der vægt på:

- *evne til at kunne analysere og formidle på fagets taksonomiske niveauer*
- *evne til at kunne dokumentere faglige sammenhænge ved hjælp af materiale og supplere ved brug af hjælpemidler*
- *anvendelse af relevante begreber og teorier til forklaring af faglige sammenhænge og udviklingstendenser*
- *diskussion af en faglig problemstilling med brug af relevante begreber, teorier, eksempler og faglig viden*
- *færdigheder i at bearbejde et talmateriale, herunder tolke statistiske mål og udføre egne beregninger og dermed påvise faglige sammenhænge og udviklingstendenser*
- *logisk sammenhængende faglig argumentation og konklusion i et præcist og nuanceret sprog.*

Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering.

Bedømmelsen er en helhedsvurdering ud fra de faglige mål, bedømmelseskriterier og karakterbeskrivelse for samfundsfag A.

Ifølge læreplanen indgår evne til at kunne *analysere og formidle på fagets taksonomiske niveauer*

Det er et krav, at besvarelsen er fokuseret, dvs. at eleven i sin besvarelse gør præcis, som der bliver spurgt om.

En suveræn besvarelse af ét delspørgsmål kan udmærket kompensere for mangler i besvarelsen af andre delspørgsmål.

Besvarelser der udnytter sammenhænge i opgavesættet, skal honoreres for dette.

Desuden indgår den sproglige formidling i bedømmelsen.

Opgavetyper til skriftlig prøve:

Argumentér

Opstil hypoteser

~~Angiv og dokumentér~~

Beregn

Opstil/anvend model

Spørgsmål med hv-ord

Undersøg

Sammenlign

Diskuter

Skriv et notat

Desuden indgår: På grundlag af/med udgangspunkt i:

”På grundlag af...” betyder, at materialet til besvarelsen er de anførte bilag. Bilagene skal altså anvendes udførligt, og det er ikke et krav, at man anvender anden dokumentation end det, bilagene angiver.

Formuleringen ”på grundlag af” vil være den typiske i en undersøgelse og en sammenligning. ”Med udgangspunkt i...” betyder, at der *skal* inddrages anden faglig viden end det, bilagene angiver.

Formuleringen ”med udgangspunkt i” vil være den typiske i en diskussion.

Argumentér

Ifølge de faglige mål til samfundsfag A skal eleverne kunne *argumentere sammenhængende og nuanceret for egne synspunkter, placere disse i en teoretisk sammenhæng og indgå i dialog.*

Argumentér bliver anvendt i fællesdelen med henblik på at teste elevens evne til at argumentere for et standpunkt funderet på faglig viden.

Opgaverne med krav om argumentation vil typisk tage udgangspunkt i et citat indeholdende et synspunkt omhandlende fagets kernestof, som eleven afhængig af opgaveformuleringen skal argumentere for eller imod.

Det er hermed muligt, at teste elevens evne til dels at argumentere dels at inddrage og anvende relevant fagligt kernestof.

Evnen til at argumentere viser sig ved, at eleven med det samme forholder sig til citatets synspunkt vha. argumentationsteknik. Der er flere tilgange til argumentationen. Således kan eleven vælge, at imødekomme synspunktet på visse områder, hvis det øger vægten af ”eget” synspunkt senere i argumentationen, eller eleven kan vælge en mere aggressiv tilgang, hvor citatet med det samme modargumenteres. Det er afgørende, at eleven ikke bruger tid på at *redegøre* for faglig viden eller bilagsmateriale, men påtager sig rollen som debattør, og *anvender* faglig viden i argumentationen. Tilgangen i argumentationen vil ofte være afhængig af kravene i opgaveformuleringen om argumentation for eller imod citatets synspunkt.

Argumentationen skal indeholde relevant faglig viden dvs. der skal på et fagligt grundlag vises forståelse for synspunktet ligesom evnen til at finde de rette eller modsatrettede faglige argumenter.

Der vil som i andre opgaver være tale om evnen til at inddrage og anvende relevant faglig viden så som begreber, teorier og metoder.

Eksempler:

- Argumentér ud fra en idealistisk teori *imod* nedenstående udsagn.

(citat af Christopher Meyer)

- Argumentér ud fra en liberalistisk grundholdning *for* forslaget om at forbyde tobaksrygning.

(citat af Mogens Camre)

Opstil hypoteser

Ifølge de faglige mål skal eleverne kunne *formulere ... operationaliserbare hypoteser*. Det betyder i praksis, at eleverne i de skriftlige studentereksamensopgaver i samfundsfag kan blive bedt om at udarbejde hypoteser.

I ordets egentlige betydning er en hypotese en *antagelse* eller en *foreslået forklaring* på et fænomen. En hypotese er en påstand, som vi ikke nødvendigvis ved, om er sand, selv om eleven selvfølgelig i praksis skal forsøge at begrunde dens gyldighed. Man kan også sige, at en hypotese er en begrundet formodning. I de skriftlige opgaver vil hypoteser dermed som oftest fremstå som værende forholdsvis korte forklaringer på et givent fænomen.

I de skriftlige opgaver vil der som oftest blive stillet krav til, at eleverne udover selve hypotesen udarbejder en faglig begrundelse herfor. Den gode elevbesvarelse vil derefter indeholde en klar og tydelig *hypotese*, som oftest vil kunne skrives i én eller ganske få sætninger, samt en herfra adskilt *faglig argumentation*. En adskillelse, der gør det klart for læseren, at eleven har forstået forskellen på selve hypotesen og begrundelsen herfor.

I de skriftlige studentereksamsopgaver vil kravet om at opstille hypoteser typisk ske med udgangspunkt i en tekst, tabel eller figur. Udarbejdelse af hypoteser kan som udgangspunkt antage to synsvinkler. Der kan enten være tale om, at der skal opstilles hypoteser, der kan *forklare* nogle af de tendenser, der er vist i en tekst, tabel eller figur, eller der kan være tale om, at eleven skal udarbejde hypoteser om hvilke fremtidige *konsekvenser*, tendenserne i en given tekst, tabel eller figur kan have. Man skal således ikke blot gengive, hvad tabel, figur eller teksten viser.

Eksempler:

- På grundlag af Danmarks placering i figur 1 og figur 2: Opstil tre hypoteser om konsekvenserne for Danmarks konkurrenceevne. Hver af hypoteserne skal understøttes af en faglig begrundelse.
- Opstil tre hypoteser, der kan forklare mønstrene i tabel 1 og 2. Hver af hypoteserne skal understøttes af en faglig begrundelse.

Angiv og dokumentér

Angiv

Ordet "angiv" anvendes, når opgavekommissionen ønsker præcist at *definere omfanget eller antallet* af de faktorer, konsekvenser, mønstre, der spørges ind til: "Angiv to fordele og to ulemper for Danmarks konkurrenceevne..."

Ordet angiv skal desuden forstås som et signal om, at der *ikke* spørges ind til *uddybende* forklaringer eller årsager, og at man som elev har præsteret en fyldestgørende besvarelse, når antallet af komponenter svarer til det, der er spurgt om.

... og dokumentér

I bedømmelseskriterierne til den skriftlige prøve indgår evne til at kunne "*dokumentere faglige sammenhænge*" og at kunne "*påvise ... udviklingstendenser*".

Dokumentationen kan enten findes i det medbragte materiale, i elevens samlede samfundsfaglige viden eller i det materiale, der ledsager spørgsmålet.

Når dokumentationen skal findes i det ledsagende materiale er det overordnede kvalitetskriterium, at *nedslagene* i materialet *matcher* beskrivelsen af, hvad der er spurgt om fx "*sikkerhedspolitiske prioriteringer*".

Når dokumentationen skal findes i det medbragte materiale eller i elevens samfundsfaglige viden kan dokumentationen

– enten være *generelle henvisninger* til fagligt stof, der er velkendt for skribent som læser. "Konsekvenser for vælgeradfærden" kan være de ændrede deltagelsesformer fx partiernes faldende medlemstal eller Socialdemokraternes (som et tidligere klasseparti) besvær med at fastholde vælgerne.

– eller være *præcise henvisninger* til statistisk eller andet fagligt materiale fx om udviklingen i vælgervandringer og deltagelsesformer eller teorier om senmodernitetens vælgertype.

Eksempler:

– Angiv og dokumentér mindst tre sikkerhedspolitiske prioriteringer, der kan udledes af tabel 3 og tabel 4.

– Danmark har i løbet af de sidste 50 år udviklet sig fra at være et industrisamfund til at være et informationssamfund. Hvilke konsekvenser har det haft for vælgeradfærden? Angiv og dokumentér mindst 3 konsekvenser.

– På grundlag af Danmarks placering i figuren nedenfor: Angiv to fordele og to ulemper for Danmarks konkurrenceevne.

Beregn

Ifølge de faglige mål skal eleverne kunne *formidle og tydeliggøre faglige sammenhænge ved hjælp af beregninger, tabeller...*

I denne vejledning præciseres beregninger således: ”Beregningskravet vil typisk knyttes til tabeller eller andre talmæssige sammenhænge, hvor beregninger kan bidrage til at tydeliggøre en udviklingstendens. Beregninger omfatter indekstal, procentvis vækst og procentvise andele. Resultaterne skal kunne præsenteres i en tabel og i et diagram, der tydeliggør udviklingstendenser eller sammenhænge.”

Beregninger skal således have et fagligt formål, nemlig at tydeliggøre en udviklingstendens eller en faglig sammenhæng. Kravet om beregning vil derfor normalt blive stillet som en del af en opgave og ikke som en isoleret opgave, hvor der udelukkende skal foretages en beregning. Der kan også stilles opgaver, hvor en beregning kan trække op, selv om der ikke eksplicit bedes om en beregning. Eksempel:

- Hvilke udviklingstendenser om ... kan udledes af tabel 1? Besvarelsen skal ledsages af beregninger, der tydeliggør udviklingstendenserne.

Tabel 1 kan fx indeholde absolutte tal, der skal omregnes til *indekstal, procentvis vækst* eller ændringer i *procentvis andel*. Beregningerne tydeliggør forskelle i den relative udvikling og danner grundlag for rigtige konklusioner om udviklingstendenserne. Eleven skal *ikke* skrive alle *udregningerne*, men skrive *resultaterne* typisk i form af en tabel med indekstal, tal for procentvis vækst eller tal for procentvis andel.

Eleven kan evt. skabe yderligere overblik ved at fremstille resultaterne i et diagram.

I forsøg med digitalt stillede opgaver kan udarbejdelse af et diagram indgå i opgaveformuleringen.

Opstil/anvend model

Ifølge læreplanen skal eleven kunne *formidle og tydeliggøre faglige sammenhænge ved hjælp af ... modeller...*

En model illustrerer *sammenhænge i en forenklet form*, dvs. en forenkling af virkeligheden. En grafisk model viser nogle *årsagssammenhænge* (kausale sammenhænge), og kan fx være en oversigt over de *variable*, der er *årsag* til (eller konsekvens af) en given problemstilling.

En model kan ikke stå alene, men skal suppleres med nogle *uddybende bemærkninger*, hvor eleven fx begrundes de viste sammenhænge eller anvender modellen til at give konkrete eksempler på de viste sammenhænge.

I fælledelen kan man forestille sig opgavetyper, hvor anvendelse af modeller kan indgå på følgende måder:

Opstil en model

Eleven skal på baggrund af et givet materiale og/eller faglig viden opstille en model, der angiver nogle faktorer/baggrundsvariable, som påvirker en problemstilling. Eleven kan eksempelvis på baggrund af en tabel blive bedt om at illustrere nogle mønstre eller udviklingstendenser ved hjælp af en simpel model (pile- eller kassedigrammer). Modellen skal altid ledsages af en faglig begrundelse.

Eksempler:

- Opstil en model der kan forklare kriminalitet blandt unge andengenerationsindvandrere. Modellen skal indeholde forskellige baggrundsvariable og ledsages af en faglig begrundelse.

- Opstil en model der kan forklare ændringer i den danske rente. Modellen skal understøttes af faglige begrundelser.

Se nærmere under de faglige mål om at opstille en model.

Anvend en model

Eleven får i bilagsmaterialet udleveret en model, som eleven skal kunne anvende til at tydeliggøre faglige sammenhænge.

Eksempel:

- Anvend Molins model i figur 1 til at forklare Venstres holdning til ...

Spørgsmål med hv-ord

Spørgsmål kan indledes med traditionelle hv-ord som fx *hvad* og *hvilke*.

Anvendes som regel på det redegørende eller undersøgende niveau i forbindelse med databehandling.

Eksempler:

- Hvad kan der ud fra tabel 1 udledes om udviklingen i det danske sygehusvæsen?
Besvarelsen skal understøttes af beregninger, der tydeliggør udviklingen.
- Hvad kan der ud fra tabel 1 udledes om udviklingen i udvalgte offentlige sektorers udgifter?
Besvarelsen skal understøttes af beregninger, der tydeliggør udviklingen.
- Hvilke kulturelle mønstre kan udledes af tabel 1?

Undersøg

I bedømmelseskriterierne indgår

- *evne til at kunne dokumentere faglige sammenhænge ved hjælp af materiale og supplere ved brug af hjælpemidler*
- *færdigheder i at bearbejde et talmateriale, herunder tolke statistiske mål og udføre egne beregninger og dermed påvise faglige sammenhænge og udviklingstendenser*

Undersøg anvendes i den skriftlige studentereksamen som første spørgsmål i den valgfrie del, og er dermed indgangen til den valgfrie dels problemstilling. Undersøgelsen vil typisk tage udgangspunkt i et statistisk materiale eller et krav om at efterprøve et tekstuddrags påstand eller synspunkt vha. et statistisk materiale.

Der er således krav om en fokuseret faglig besvarelse med *dokumentation* for en udvikling eller en faglig sammenhæng.

Det er et krav, at besvarelsen forholder sig fokuseret til opgaveformuleringen. Da der ofte er tale om opgaver med et tilhørende statistisk materiale er det fortrinsvis en prøve i faglige færdigheder. Der skal således vises evne til at bearbejde et materiale fokuseret og fagligt. Faglig viden vil her være en hjælp til at disponere besvarelsen og den faglige viden vil fremstå indirekte i behandlingen og disponeringen af besvarelsen. En undersøgelse indeholder sjældent en anvendelse af teorier, men ofte en anvendelse af metode og begreber.

Bearbejdelsen af det statistiske materiale skal gennemføres så der vises overblik og forståelse for sammenhænge i det udleverede statistiske materiale. Det sker typisk ved at sammenholde de oplysninger man får i materialet. Desuden er der i undersøgelsen et eksplicit dokumentationskrav dvs. materialet skal ikke bevidstløs refereres, men udvælges til dokumentation med blik for fokus i opgaveformuleringen.

Undersøgelsen skal rumme en sammenfatning, der besvarer det stillede spørgsmål i opgaveformuleringen, og som viser evne til at udlede det centrale i materialet.

Der er to afgørende kvalitetskriterier:

At opgavebesvarelsen når frem til et egentligt svar – ”danskernes forhold til arbejde er karakteriseret af følgende hovedtræk:...”

At udnyttelsen af materialet er styret af faglig viden om forskellige oplysningers relevans og at nedslagene i materialet sker præcist i forhold til sammenfatningerne.

Eksempler:

- Undersøg, i hvor høj grad danskerne (bilag A2) er enige i Dansk Folkepartis udenrigspolitiske synspunkter, som de kommer til udtryk i bilag A1.
- Undersøg, hvad der af materialet i bilag C1 kan udledes om danskernes arbejde og deres forhold til arbejde.

Sammenlign

I bedømmelseskriterierne indgår

- *evne til at kunne dokumentere faglige sammenhænge ved hjælp af materiale og supplere ved brug af hjælpemidler*
- *anvendelse af relevante begreber og teorier til forklaring af faglige sammenhænge og udviklingstendenser*

Sammenlign anvendes i den skriftlige studentereksamen som første spørgsmål i den valgfrie del, og er dermed indgangen til den valgfrie dels problemstilling. Sammenligningen vil tage udgangspunkt i et antal tekstbilag – typisk to eller tre.

Sammenligningen vil have et fokus, som fremgår af opgaveformuleringen, og det er evnen til at lave en fokuseret faglig bearbejdelse af tekstmaterialet i relation hertil, som er afgørende.

Det er således et krav, at der systematisk kan fremhæves ligheder og forskelle i materialet ved brug af faglig viden i form af begreber og/eller teorier. Faglige begreber og/eller teorier kan anvendes til at strukturere besvarelsen og til karakteristik af synspunkter og argumentation.

Den suveræne sammenligning tager udgangspunkt i problemstillingen og relevante faglige begreber og/eller teorier, og strukturerer i relation hertil sammenligningen af bilagene. En suveræn besvarelse kan også tage udgangspunkt i et af bilagene og relatere faglig viden og øvrige bilag hertil, men også her er besvarelsens fokus drevet af kravene i opgaveformuleringen.

Den suveræne sammenligning indeholder et sammenfattende svar på spørgsmålet.

Mindre selvstændige og mere middelmådige sammenligninger kan tage udgangspunkt i kortere redegørelser for bilagene, inden en grundigere sammenfattende sammenligning foretages med et ringere resultat til følge, fordi der ofte vil være tale om mindre præcist fokuserede besvarelser. Det er stadig et krav, at der er et minimum af fokus også i denne type besvarelse.

Sammenligningen er ikke normativ eller diskuterende.

Der er to afgørende kvalitetskriterier:

At fremstillingen fokuserer på de elementer i materialet, der spørges ind til.

Og at fremstillingen er struktureret, så at såvel forskelle som ligheder fremstår tydeligt.

Eksempler:

- Sammenlign de synspunkter på forholdet mellem kultur og konflikt, der kommer til udtryk i bilag B1, B2 og B3.
- Sammenlign de opfattelser af Danmarks konkurrenceevne, der kommer til udtryk i bilag C1, C2 og C3.

Diskutér

I bedømmelseskriterierne indgår

- *anvendelse af relevante begreber og teorier til forklaring af faglige sammenhænge og udviklingstendenser*
- *diskussion af en faglig problemstilling med brug af relevante begreber, teorier, eksempler og faglig viden*
- *logisk sammenhængende faglig argumentation og konklusion i et præcist og nuanceret sprog.*

Diskussion anvendes i den skriftlige studentereksamen som det andet spørgsmål i den valgfrie del, og bliver således udgangen på bearbejdelsen af den valgfrie dels problemstilling.

Diskussionen vil typisk tage udgangspunkt i et kort tekstuddrag, som forholder sig til en samfundsfaglig problemstilling.

Der er sammenhæng mellem delopgavens spørgsmål to og tre, og denne sammenhæng kan ofte udnyttes i besvarelsen. Diskussionen vil have et fagligt fokus eller fokus med citathenvisning til tekstuddraget, som gør det muligt at inddrage og anvende samfundsfaglige begreber, viden og teorier.

En diskussion er en fagligt funderet afvejning af argumenters holdbarhed.

Fokus skal være på problemstillingen, dvs. at der diskuteres det, der bliver spurgt om.

Diskussionen skal være fagligt funderet. Det er afgørende, at der i højere grad end i de øvrige delopgaver inddrages og anvendes relevant faglig viden i form af begreber og teorier.

Diskussionen kan struktureres på forskellige måder afhængig af spørgsmålets formulering. Diskussionen kan fx struktureres som:

- en modstilling af argumenter eller forklaringer med inddragelse af begreber og teori
- en udfoldelse af relevante faglige argumenter, forklaringer eller teorier, som afvejes ud fra faglig viden

En diskussion afrundes ikke nødvendigvis med et entydigt svar, men kan med fordel sammenfattes med et *nuanceret* svar på opgaveformuleringens spørgsmål.

Der er tre afgørende kvalitetskriterier:

At den viden, der præsenteres, er relevant for det stillede spørgsmål – at fokus gennemgående bevares.

At den viden, der præsenteres, har en faglig dybde og omfang, der gør diskussionen fyldestgørende.

At fremstillingen er velstruktureret

Eksempler:

- Diskutér i hvor høj grad VK-regeringens udenrigspolitik har øget eller mindsket Danmarks sikkerhed. Besvarelsen skal tage udgangspunkt i bilag A3.

- Diskutér, hvilke muligheder der er for at EU kan udvikle sig til en global aktør, som kan "håndtere de komplekse internationale udfordringer". (Citat fra bilag D2).

Besvarelsen skal tage udgangspunkt i bilag D2.

- Diskutér arbejds betydning for individet i det senmoderne samfund.

Besvarelsen skal tage udgangspunkt i bilag C2.

Skriv et notat

Opgaveformuleringen vil indeholde en problemstilling og baggrunden herfor, samt en præcis angivelse af en afsender (fx en politisk rådgiver eller en økonom) og en modtager (fx en minister, en partileder eller et folketingsudvalg). Opgaven kan indeholde bilag, men det mest normale vil være, at dokumentationen sker på grundlag af materiale til det foregående spørgsmål i samme delopgave eller ved henvisning til hjælpemidlerne.

Et notat er skrevet af en bestemt afsender til en bestemt modtager, og derved bliver den faglige argumentation snævrere, mere målrettet og mere grundig.

Et notat er nøgternt og sagligt i fremstillingen.

I et notat vil der normalt optræde følgende elementer:

- En eller flere strategier eller løsningsforslag

- En gennemført faglig argumentation, hvori konsekvenserne (fordele og ulemper) af strategier eller løsningsforslag præsenteres.

Argumentationen er faglig, idet der anvendes konkret viden om problemstillingen, relevante faglige begreber og/eller relevant teori. Afsenderen har typisk en samfundsfaglig uddannelse (f.eks. politisk, økonomisk-politisk eller sikkerhedspolitisk rådgiver), som bruges i notatet til at kvalificere argumentationen for en strategi/løsningsforslag, som præsenteres for modtageren.

I notatet til Villy Søvndal (se nedenfor) skal der f.eks. anvendes økonomisk viden om Danmarks konkurrenceevne, og notatet til Pia Kjærsgaard kan med fordel disponeres ud fra Molins model. I notatet til Johanne Schmidt-Nielsen anvendes sociologiske begreber f.eks. om integration og kulturelle mønstre, og i notatet til Lene Espersen anvendes udenrigs- eller sikkerhedspolitiske begreber eller teorier om international politik.

Argumentationen skal indeholde dokumentation f.eks. ud fra materialet til spørgsmål 2, og kan indeholde et tidsperspektiv, hvor der skelnes mellem konsekvenser på kort og på lang sigt.

- En konklusion, der skal indeholde en velbegrundet anbefaling af en bestemt strategi eller et bestemt løsningsforslag.

Eksempler:

- Du er økonomisk-politisk rådgiver for SF's formand Villy Søvndal.

Skriv et notat, der forbereder Villy Søvndal til en politisk debat om "Danmarks konkurrenceevne"; notatet skal sætte Villy Søvndal i stand til at argumentere imod forslagene sidst i bilag C2:

1) Dagpengene og andre ydelser justeres, så der sker en styrkelse af den økonomiske tilskyndelse til at være i arbejde

2) De progressive skatter skal fjernes fra indkomstskattesystemet så det bl.a. bedre kan betale sig at arbejde ekstra og tage en uddannelse

3) Arbejdsmarkedet skal åbne op for indvandrere og efterkommere gennem lavere lønninger. Dermed får personer med mindre gode kvalifikationer bedre mulighed for at deltage på arbejdsmarkedet.

- Du er politisk rådgiver for Dansk Folkepartis formand Pia Kjærsgaard. Skriv et notat, der indeholder en begrundet strategi for, hvordan Pia Kjærsgaard skal håndtere spørgsmålet om privatiseringen af den danske sundhedssektor.

- Du er politisk rådgiver for Enhedslistens Johanne Schmidt-Nielsen. Skriv et notat, der forbereder Johanne Schmidt-Nielsen til at møde Dansk Folkepartis Kristian Thulesen Dahl i en TV-debat; notatet skal sætte Johanne Schmidt-Nielsen i stand til at argumentere imod Kristian Thulesen Dahls synspunkter i bilag A3.

- Du er sikkerhedspolitisk rådgiver for udenrigsminister Lene Espersen (K). Skriv et notat, der sætter udenrigsminister Lene Espersen i stand til sikkerhedspolitisk at begrunde en fortsat dansk indsats i Afghanistan.

Angiv kilde ved anvendelse af supplerende materiale. (Opgave med netadgang)

Karakterbeskrivelse for skriftlig samfundsfag

Nedenfor er anført en beskrivelse af karaktererne 12, 7 og 2. Det bemærkes, at der fortsat er tale om en helhedsbedømmelse.

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Besvarelsen er systematisk struktureret med konklusioner og næsten udtømmende besvaret på de taksonomiske niveauer med et præcist samfundsfagligt fokus og med sikker anvendelse af relevant samfundsfaglig viden, begreber og teoretiske sammenhænge. Metodiske færdigheder anvendes med stor sikkerhed i behandlingen af forskellige materialetyper, og næsten alle obser-

		verede faglige sammenhænge og udviklingstendenser dokumenteres med materiale fra bilag. I en sammenhængende argumentation anvendes samfundsfaglig terminologi.
7	God præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Besvarelsen er struktureret og nogle væsentlige faglige aspekter inddrages på de taksonomiske niveauer med et samfundsfagligt fokus og med anvendelse af relevant samfundsfaglig viden og begreber. Metodiske færdigheder anvendes med rimelig sikkerhed i behandling af de fleste materialetyper, og de fleste observerede faglige sammenhænge og udviklingstendenser dokumenteres med materiale fra bilag. Argumentationen er ikke alle steder fagligt sammenhængende.
2	Tilstrækkelig præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Besvarelsen er løsere struktureret og enkelte væsentlige samfundsfaglige aspekter inddrages på de taksonomiske niveauer med et mindre præcist samfundsfagligt fokus og med anvendelse af nogle samfundsfaglige begreber. Metodiske færdigheder anvendes med nogen usikkerhed, og nogle observerede faglige sammenhænge og udviklingstendenser dokumenteres med materiale fra bilag. Argumentationen er nogle steder fagligt sammenhængende.

Den mundtlige prøve

Mundtlig prøve på grundlag af et prøvemateriale med et kendt tema og et ukendt bilagsmateriale af et omfang på 12-15 normalsider a 1300 bogstaver. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til én normalside. Et prøvemateriales tema er kendt af eksaminanderne, idet det er identisk med et forløbs tema.

Hvert prøvemateriale skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialetyper, herunder tekster og statistisk materiale. Prøvematerialerne skal tilsammen dække alle de faglige mål. Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksamensenheder (se nedenfor).

Eksaminationstiden er ca. 30 minutter pr. eksaminand. Der gives ca. 24 timers forberedelsestid, dog ikke mindre end 24 timer, til udarbejdelse af synopsis. Hvis skolen har bestemt, at forberedelsen kan foregå i grupper, vælger eksaminanderne, om de vil forberede sig i gruppe eller individuelt. En eksamensenhed er en sådan gruppe eller en eksaminand, der forbereder sig individuelt.

På baggrund af det udleverede bilagsmateriale, relevant kernestof og materiale fundet i forberedelsestiden skal eksaminanden udarbejde en problemformulering som et overordnet spørgsmål og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger. Eksaminationen tager udgangspunkt i eksaminandens fremlæggelse af synopsis (ca. 10 minutter) og efterfølges af uddybende spørgsmål af eksaminator og en faglig dialog mellem eksaminand og eksaminator.

Eksamensgrundlaget: Undervisningsbeskrivelsen

Eksamensgrundlaget er undervisningsbeskrivelsen med 9-15 forløb. Forløb kan også være den samfundsfaglige del af AT-forløb og andre flerfaglige forløb, hvis de har en sådan faglig dybde og bredde, at der kan udarbejdes en eksamensopgave i forløbet. Undervisningsbeskrivelsen for samfundsfag A som frit valgfag omfatter også undervisningsbeskrivelse(r) for elevernes undervisning på B-niveau.

I undervisningsbeskrivelsen indgår en oversigt over de gennemførte forløb. For hvert forløb angives tema, faglige mål, kernestof og supplerende stof.

Stx-bekendtgørelsen § 140 stk. 3: *Lærerteamet og læreren skal ved udarbejdelsen af undervisningsbeskrivelsen benytte den af Undervisningsministeriet udarbejdede skabelon i det af ministeriet fastsatte format.* Skabelonen ligger på

<http://www.uvm.dk/Uddannelse/Gymnasiale%20uddannelser/Proever%20og%20eksamen/Undervisningsbeskrivelser.aspx>

Her fremgår det, at læreren skal skrive indhold, omfang, særlige fokuspunkter og arbejdsformer i undervisningsbeskrivelsen, og at det skal ske i en sådan detaljeringsgrad, at censor kan opfylde sin tilsynsforpligtelse ifølge Eksamensbekendtgørelsens § 29 om, at *censor skal påse, at prøverne er i overensstemmelse med målene og øvrige krav i reglerne om de pågældende fag.* Skabelonens ”Særlige fokuspunkter” omfatter ”Kompetencer, læreplanens mål, progression”. Undervisningsbeskrivelsen skal derfor for hvert forløb indeholde de vigtigste faglige mål, der har været fokus på i forløbet, og som eleverne skal kunne til eksamen. Hvis man bruger et administrationsprogram som fx lectio, skal de vigtigste faglige mål skrives i et notefelt eller lignende for det enkelte forløb. De faglige mål kan evt. skrives i en form, som er mere forståelig for eleverne, men dog genkendelig for censor. Censor skal kunne læse, hvordan de faglige mål er opfyldt.

Prøvematerialer

Et prøvemateriale skal indeholde en overskrift og et ukendt bilagsmateriale. Overskriften angiver et tema, som skal være identisk med et tema (forløb) i undervisningsbeskrivelsen.

Bilagsmaterialet til den mundtlige prøve skal i videst mulig omfang indeholde et varieret materiale (tekst, tabel, diagram, evt. billede) som giver eksaminanden mulighed for at anvende viden, begreber, teorier og metoder. Også tv-klip vil kunne indgå, ligesom prøvematerialet kan foreligge elektronisk. Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder. Der skal ikke udarbejdes spørgsmål til bilagsmaterialet.

Bilagsmaterialet består af 12-15 normalsider, hvor en normalside er 1.300 bogstaver.

Omregning af tabeller, diagrammer og billeder til normalsider foregår efter et skøn. Ved opgørelse af tekst og tabeller kan man bruge en elektronisk optælling af alle tegn uden mellemrum. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire-syv minutters afspilning til én normalside. Mediemateriale kan ikke udgøre hele bilagsmaterialet, og det anbefales, at anvendelsen af mediemateriale til den mundtlige prøve afspejler anvendelsen i den daglige undervisning.

Prøvematerialerne skal tilsammen dække alle de faglige mål, således at eleverne kan demonstrere anvendelse af alle faglige mål gennem prøvematerialerne tilsammen. Eksaminator behøver ikke at lave prøvemateriale i alle forløb, men må ikke orientere eleverne om, hvilke forløb, der er prøvemateriale i, og hvilke der ikke er.

Eksaminator har ret til at lade enslydende prøvematerialer gå igen to eller tre gange på det enkelte hold, under forudsætning af at alle faglige mål kan demonstreres i prøvematerialerne tilsammen. For at fremme forskellighed imellem eksamensenhedernes eksaminationer, anbefales dog, at eksaminator laver en mindre, større eller fuldstændig variation i bilagsmaterialet, der hører til et bestemt forløb/overskrift. Dette skal ses på baggrund af, at et prøvemateriale kan gå igen fra dag til dag på det enkelte hold.

Eksamensbekendtgørelsen § 12 stk. 4 betyder, at antallet af trækingsmuligheder skal overstige antallet af eksamensenheder med mindst 3. Alle trækingsmuligheder skal fremlægges ved prøvens start.

Eksempler: Et hold med 28 elever er fordelt på 3 grupper med 3 elever, 7 grupper med 2 elever og 5 individuelle eksaminander, dvs. i alt 15 eksamensenheder. Her kan eksaminator vælge at lade 9 prøvematerialer gå igen 2 gange eller lade 6 prøvematerialer gå igen 3 gange (hvis de 6 prøvematerialer kan dække alle faglige mål), således at der er 18 trækingsmuligheder. Det anbefales, at eksaminator laver en variation i de 6 prøvematerialer, hvis det vælges at lade disse gå igen 3 gange. Et hold med 24 elever er fordelt på 6 grupper med 3 elever og 3 grupper med 2 elever, dvs. i alt 9 eksamensenheder. Her kan eksaminator lade 6 eller flere prøvematerialer (stadig under forudsætning af at alle faglige mål dækkes) gå igen 2 gange, således at der er mindst 12 trækingsmuligheder. Det anbefales fortsat, at eksaminator laver en variation i de 6 prøvematerialer. Alternativt kan eksaminator vælge at udarbejde 9 prøvematerialer og lade 3 prøvematerialer i længerevarende forløb gå igen 2 gange.

På et hold skal kun 4 elever til mundtlig prøve, og de fordeler sig i 2 grupper med 2 elever i hver. Her kan eksaminator udarbejde 6 prøvematerialer, der dækker de faglige mål.

For samfundsfag A som frit valgfag, kan eleverne komme fra forskellige hold på B-niveau. Eksaminator må gerne tilpasse overskrifterne (temaerne) for forløbene i de forskellige undervisningsbeskrivelser på B-niveau, således at der kan udarbejdes fælles prøvematerialer til eleverne. Overskriften skal dog stadig være dækkende for undervisningens indhold. Det er desuden muligt gennem repetition på A-niveauholdet at tilpasse (harmonisere) indholdet i forskellige forløb på B-niveau. Eleverne skal naturligvis informeres grundigt om evt. tilpasninger. Endelig er der ikke noget krav om, at der skal udarbejdes prøvemateriale i alle undervisningsforløb. Dog skal alle de faglige mål kunne demonstreres gennem de udarbejdede prøvematerialer tilsammen. Hvis temaerne på holdene på B-niveau har været så forskellige, at der ikke kan udarbejdes fælles prøvematerialer, kan eksaminator udarbejde forskellige prøvematerialer, afhængig af hvilke hold eleverne har gået på. I så fald må gruppeinddelingen også afhænge af elevernes B-niveauhold.

For samfundsfag A som studieretningsfag kan der fra 1.g være forløb, hvor det faglige niveau vil være for lavt, hvis eleven trækker et prøvemateriale alene i dette forløb. Man kan undlade at udarbejde prøvemateriale til et sådant forløb fra 1.g. En anden mulighed er, at hvis man i 1.g fx har haft et forløb om socialisation og på et højere niveau vender tilbage til samme tema i 3.g, kan man kalde forløbet i 1.g for "Socialisation og globalisering 1" og forløbet i 3.g for "Socialisation og globalisering 2". Der kan nu udarbejdes et prøvemateriale med titlen "Socialisation og globalisering", hvor eleven kan bruge kernestof/supplerende stof både fra forløbet i 1.g og det fortsatte forløb i 3.g.

Ifølge Eksamensbekendtgørelsen § 12 skal prøvematerialet sendes til censor mindst 5 hverdage før prøvens afholdelse, medmindre særlige forhold er til hinder herfor.

Censors opgave

Censors opgave er, at "*medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler*" (Eksamensbekendtgørelsen § 29). Censor skal studere undervisningsbeskrivelsen som grundlaget for prøven og skal *medvirke til og påse*, at det tilsendte prøvemateriale er i overensstemmelse med gældende regler. Det anbefales, at der er en dialog mellem censor og eksaminator inden prøven. Censor skal bl.a. sikre sig, at prøvematerialerne tilsammen dækker alle de faglige

mål, og hvis det ikke er tilfældet, skal censor bede om, at der suppleres med et eller flere prøvematerialer eller tilføjes bilagsmateriale (fx talmateriale), således at eleverne kan demonstrere opfyldelse af alle de faglige mål. Hvis bilagsmaterialet ikke holder sig inden for 12-15 normalsider a 1300 bogstaver, skal censor bede eksaminator om at ændre bilagsmængden. Dialogen fører frem til, at censor og eksaminator bliver enige om prøvematerialernes indhold.

Det er op til censor at påse, at undervisningsbeskrivelsen er i overensstemmelse med læreplanen. Censor må anlægge en helhedsvurdering af det faglige niveau.

I tilfælde af alvorlige fejl og mangler i undervisningsbeskrivelsen eller prøvens gennemførelse, skal censor skrive en indberetning til eksamensskolen.

Orientering af eleverne

Læreren orienterer eleverne om prøvens forløb, herunder vises eksempler på prøvematerialer. Hvis holdet/dele heraf ønsker gruppeforberedelse, trænes arbejdet i grupper. I undervisningen trænes eleverne i udarbejdelse af synopsis (se nedenfor).

Trækning af opgaven

Hver eksamensenhed tildeles ved anonym lodtrækning den samme opgave. Hverken censor eller eksaminator skal være til stede når der trækkes, da opgaven (temaet) er kendt. Lodtrækning forestås af skolens ledelse.

Forberedelsen

Forberedelsestiden på 24 timer anvendes til at finde relevant materiale til at supplere det udleverede materiale og til at udarbejde en synopsis. På baggrund af

1. det udleverede bilagsmateriale
2. relevant kernestof
3. materiale fundet i forberedelsestiden

skal eksaminanden udarbejde en problemformulering og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger.

Forberedelsen sker individuelt eller i gruppe (2-3 personer). Den enkelte eksaminand beslutter selv om han/hun vil forberede sig i grupper eller individuelt. Der kan indenfor hvert hold både være gruppeforberedelse og individuel forberedelse. Det er således ikke et krav, at holdet enten skal forberede sig i grupper eller individuelt. Det er op til den enkelte skole at beslutte, hvor store grupper der skal arbejdes i. Det er en fordel, at grupperne er på 2-3 personer. Større grupper kan give mange enslydende fremlæggelser, hvilket må frarådes.

Hvis der er gruppeforberedelse, afgør gruppen selv, om den vil udarbejde og aflevere en fælles synopsis, eller om der udarbejdes og afleveres individuelle synopsis. Man kan fx forestille sig, at en gruppe beslutter at samarbejde den første del af tiden og bruge resten af tiden til enkeltvis at udarbejde en synopsis på basis af gruppedrøftelsen. En gruppe kan også beslutte at aflevere enslydende synopsis, og her afleveres ligeledes én for hver elev.

Eksaminationen

Selve prøven er individuel, og eksaminationstiden inkl. bedømmelse er ca. 30 minutter. Når forberedelsestiden er slut, starter eksaminationen. Alt, også materiale fra undervisningen, kan medbringes i eksamenslokalet, jf. Eksamensbekendtgørelsen § 15. Eksaminanderne skal dog orienteres om, at medbringelse af mange hjælpemidler ikke i sig selv er befordrende for en god præstation.

Når en elev fra en gruppe er til mundtlig prøve, må de andre elever i gruppen ikke overvære prøven, før de selv er blevet eksamineret jf. Eksamensbekendtgørelsen § 13. Det anbefales endvidere, at skolen sikrer, at ventende elever ikke kan kommunikere med eksaminerede elever fra samme gruppe.

Synopsen udleveres til censor og eksaminator. Synopsen er således ikke på forhånd kendt af censor, ligesom der ikke i eksamenstiden er afsat selvstændig tid til en gennemlæsning af synopsen.

Eksaminationen tager udgangspunkt i synopsens problemformulering og problemstillinger, og herudfra skal relevant bilagsmateriale, relevante dele af kernestoffet og relevant fundet materiale inddrages. Eksaminanden starter med en mundtlig fremlæggelse på ca. 10 minutter. Heri indgår som minimum en præsentation af problemformulering, problemstillinger, konklusioner og anvendte metoder. Der gives ca. 10 minutter til denne del, således at eksaminanden får lejlighed til at demonstrere opfyldelse af faglige mål. Eleverne skal være grundigt instrueret i, at de skal forberede en fremlæggelse af synopsen på ca. 10 minutter og ikke mere. Hvis eksaminanden ikke selv har afsluttet sin fremlæggelse efter ca. 10 minutter, beder eksaminator eksaminanden om at afslutte fremlæggelsen, uanset hvor langt eksaminanden er nået i sin disposition. Resten af eksaminationen er en faglig samtale mellem eksaminator og eksaminand, hvor punkter fra den mundtlige fremlæggelse uddybes, ligesom der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Der er god tid til den faglige samtale, således at flere faglige mål kan demonstreres, og den individuelle bedømmelse kan sikres. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

Synopsen

En synopsis kan karakteriseres som en tekst, der ikke kan stå alene, men forudsætter en senere uddybning i en mundtlig præsentation og efterfølgende dialog. Synopsen er således ikke den færdige besvarelse, men en forkortet og koncentreret udgave. Hvor den traditionelle skriftlige opgave er lukket og afsluttet, er synopsen karakteriseret ved at være åben for uddybninger og tilføjelser, og indeholder momenter som lægger op til dialog. Den mundtlige fremlæggelse struktureres ved hjælp af synopsen. På den måde fungerer synopsen som et talepapir, som fastholder den røde tråd i fremlæggelsen. For tilhørerne giver synopsen sammen med fremlæggelsen både et auditivt og visuelt indtryk og bidrager dermed til at fastholde opmærksomheden.

Normalt vil en synopsis indeholde følgende elementer:

- Overskrift, som er identisk med det givne tema/overskrift på forløb.
- En samfundsfaglig problemformulering formuleret som et overordnet spørgsmål ("sagen").
- Heraf udledte problemstillinger (underspørgsmål). Underspørgsmål er typisk på de taksonomiske niveauer eller kan være hypoteser.
- Undersøgelse af problemstillinger ved brug af det udleverede materiale, viden, begreber, metoder og teorier fra kernestoffet samt det fundne materiale
- Diskussion af en eller flere problemstillinger
- Delkonklusioner som svar på problemstillingerne
- En samlet konklusion som svar på problemformuleringen
- Litteraturliste eller noter med angivelse af anvendt materiale

Træning i undervisningen

Der bør i undervisningen arbejdes intensivt med at udarbejde og fremlægge synopser. Træningen kan ske gennem progression, således at eleverne gradvist træner følgende kompetencer:

- Stille spørgsmål til dagens tekst og tabel og besvare spørgsmålene ud fra en disposition.

- Udarbejde en problemformulering og heraf udledte underspørgsmål/problemstillinger, der kan besvares ud fra udleveret materiale og begreber. Underspørgsmål kan evt. formuleres som hypoteser.
- Undersøge og besvare egne problemstillinger med brug af udleveret materiale, begreber, teori og fundet materiale.
- Udarbejde en hel synopsis med undersøgelse og diskussion. Synopsen evalueres.
- Udarbejde og fremlægge en synopsis og indgå i en faglig dialog. Evaluering af synopsis, fremlæggelsen og dialogen.

At udarbejde problemformulering og heraf udledte problemstillinger er en vanskelig proces, som bør trænes flere gange. Man kan fx lære eleverne først i en brain-storm at stille mange umiddelbare spørgsmål til et udleveret materiale og dernæst udvælge og strukturere spørgsmålene, så der er ét overordnet spørgsmål (problemformuleringen) og en række underordnede spørgsmål, der uddyber det overordnede spørgsmål og formuleres på de taksonomiske niveauer. Holdet kan i fællesskab med brug af præsentationsprogram og projektor arbejde med at skrive problemformulering og problemstillinger op i kvalitet.

Det anbefales, at større forløb afsluttes med, at eleverne udarbejder og fremlægger en synopsis. Arbejdet kan ske i grupper. Alle udarbejder en synopsis, som evalueres. Fremlæggelser og dialog kan evt. ske efter lodtrækning, da det kan være svært at have tid til, at alle fremlægger efter hvert forløb. Fremlæggelser og dialog evalueres. Ud over lærerens evaluering kan der med fordel evalueres med brug af responsgrupper. Sammenhængen mellem den gode (dårlige) synopsis og det gode (dårlige) mundtlige oplæg erfares, og eleverne reflekterer over hvilke karakteristika en god synopsis har.

Eleverne skal være grundigt instruerede i, hvorledes de forholder sig ved den mundtlige prøve i samfundsfag, hvorledes udleverede bilag, fundet materiale og kernestof inddrages og hvilke faktorer, der spiller en rolle for bedømmelsen.

Hvis elever går til eksamen med gruppeforberedelse skal grupperne nedsættes i samråd med læreren, og det forudsætter naturligvis, at der i undervisningen er arbejdet målrettet med elevernes samarbejdskompetencer, ligesom det er vigtigt løbende at have haft fokus på problemer og muligheder i forbindelse med gruppeforberedelse.

Bedømmelsen til den mundtlige prøve

Ved både den skriftlige og den mundtlige prøve vurderes det, i hvilket omfang eksaminanden lever op til de faglige mål, som er angivet i pkt. 2.1.

Ved den mundtlige prøve skal eksaminanden vise en samfundsvidenskabelig funderet forståelse af en samfundsmæssig problemstilling og udviklingstendenser.

Ved bedømmelsen lægges der vægt på:

- formulering, undersøgelse og diskussion af en faglig problemstilling
- fagligt overblik således at relevante eksempler, faglig viden, begreber og teorier fra flere discipliner selvstændigt anvendes
- demonstration af sammenhæng og dybde i vidensanvendelse og begrebs- og teoriforståelse
- selvstændig anvendelse af viden om samfundsvidenskabelige metoder til at vurdere et materiales validitet
- evne til at kunne diskutere og perspektivere en faglig problemstilling og argumentere sammenhængende for et synspunkt
- færdigheder i at sammenstille og bearbejde et større materiale til dokumentation af kom-

plekse faglige sammenhænge, herunder tolkning og anvendelse af statistiske mål og sammenhænge

- *evne til at analysere og formidle på fagets taksonomiske niveauer og under anvendelse af fagets terminologi.*

Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering.

Grundlaget for bedømmelsen er

- Bedømmelseskriterier i læreplanens punkt 4.2.
- Faglige mål i læreplanens punkt 2.1.
- Karakterbeskrivelser i vejledningens punkt 4.2. (nedenfor)

Bedømmelsesgrundlaget er således opfyldelsen af de faglige mål. Det er derfor vigtigt, at eksaminationen giver eksaminanden mulighed for at vise, i hvor høj grad han/hun opfylder disse mål

Der er tale om en helhedsbedømmelse af den mundtlige præstation. Synopsen eller noter fra forberedelsestiden indgår således ikke i bedømmelsen.

Karakterbeskrivelse for den mundtlige prøve

Nedenfor er anført en beskrivelse af karaktererne 12, 7 og 2. Det bemærkes, at der fortsat er tale om en helhedsbedømmelse.

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Problemstillinger undersøges struktureret og fokuseret under sikker anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og teorier med ingen eller kun få uvæsentlige mangler. Konklusioner dokumenteres sikkert med anvendelse af relevant materiale, herunder materiale som eleven selv har fundet. Eleven diskuterer fagligt sammenhængende og kan i dialog uddybe centrale samfundsfaglige sammenhænge med ingen eller kun få uvæsentlige mangler.
7	God præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Problemstillinger undersøges nogenlunde struktureret og fokuseret under god anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og teori, men med en del mangler. Konklusioner dokumenteres mindre sikkert med anvendelse af relevant materiale, herunder materiale som eleven selv har fundet. Eleven er god til at diskutere fagligt sammenhængende og kan i dialog uddybe centrale samfundsfaglige sammenhænge med en del mangler.
2	Tilstrækkelig præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Problemstillinger undersøges svagt struktureret og fokuseret med minimalt acceptabel anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og teori. Konklusioner dokumenteres usikkert med minimalt acceptabel anvendelse af relevant materiale. Eleven argumenterer flere steder fagligt usammenhængende og indgår usikkert i dialogen.